

הלב פתוח לרווחה

החלטה מס' 52

פרוטוקול מישיבת וועדת המכרזים המשרדית לרכישות טובין ושירותים

שהתקיימה בירושלים ביום א' 14.05.2017

מדינת ישראל

משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים.
אגף מנהל ומשק – תחום מכרזים להתקשרויות ורכש

פרוטוקול מס' 34/2017

חברים:

גבי אלין אלול – יו"ר ועדת המכרזים
גבי עדינה אטינגר, סגנית חשבת המשרד
עו"ד ליהיא שטרן-פיליפסון, נציגת היועצת המשפטית
גבי נטלי לאון – ראש תחום מכרזים והתקשרויות לרכש – חברה
גבי אורית בן דרור - אגף התקציבים – חברה

מרכזת הוועדה: גבי רונית אדלר

הנושא על סדר היום:

התקשרות בפטור ממכרז עם ביטוח לאומי (500500772) להפעלת מרכז לנערה וצעירה בחברה הערבית.

החלטת הוועדה: הוועדה ממליצה לאשר את ההתקשרות לפי תקנה 3 (7) לתקנות חובת המכרזים.

היקף ההתקשרות:

היקף ההתקשרות בין המשרד לביטוח לאומי מיום 14.05.2017 ועד ליום 13.05.2020 הינו בסך כולל של 12,522,000 ₪ כולל מע"מ, כאשר השתתפות המשרד היא 5,500,000 ₪, והמוסד לביטוח לאומי משתתף בסך של 7,022,000 ₪ לפי הפירוט בנספח א'.
בשלב הראשון ההתקשרות נעשית לשנה אחת, כאשר יש אופציה להארכה ב-3 שנים נוספות שנה בכל פעם. השתתפות המשרד לשנה הראשונה יהא בסך של 813,009 ₪, כאשר התשלום יעשה בהתאם ל-3 אבני הדרך כמפורט בנספח א'.

תקנה תקציבית: 23.11.65.03 - מותנה בקיום תקציב בפועל ובאישור חוק התקציב לשנת 2017 לא תתבצע התקשרות עם הספק כל עוד לא נחתם חוזה ו/או כתב הזמנה חתום כדין.

הערות ונימוקים להחלטה:

מדובר בהתקשרות בפטור ממכרז עם המוסד לביטוח לאומי להפעלת מרכז לנערה וצעירה בחברה הערבית. המיזם הינו פרי שותפות בין ארבע ארגונים: הקרן לילדים ולנוער בסיכון במוסד לביטוח לאומי, משרד העבודה הרווחה והשירותים החברתיים, קרן רש"י וקרן באדר. המיזם הוגדר ל-4 שנים. במהלך 2016, הוחל בפיתוח וחשיבה במימון קרן רש"י וקרן באדר. משרד הרווחה היה שותף לפיתוחו המקצועי של המיזם. משנת 2017 ולמשך 4 שנים (עד 2021 כולל), המשרד ייקח חלק גם בתקצוב המיזם. מטרת המיזם לשים דגש ייחודי על פיתוח שירות הוליסטי, אוניברסלי ויצירת רצף מענים ושירותים, לנערות ולצעירות מהחברה הערבית המתמודדות עם מצבי סיכון ומצוקה וסובלות מהדרה חברתית. אוכלוסיית היעד - נערות וצעירות בגילאי 16-25 המתמודדות עם מצבי מצוקה אישית, חברתית, כלכלית, משפחתית וסובלות ממיעוט הזדמנויות, ועם זאת בעלות מוטיבציה להשתלב במיזם, לחולל שינוי מהותי בחייהן ולמען עתידן, ולמצות את יכולותיהן ושאיפותיהן.

המיזם יעסוק ב-3 מישורים עיקריים

1. העצמה ופיתוח אישי וחברתי - תהליך העצמה לנערות וצעירות שבמרכזו בניית בסיס רגשי ביחס לתחושת הביטחון העצמי והאמונה של כל נערה/צעירה בעצמה, ביכולותיה ובקשר שלה עם הקהילה, רכישת כלים ומיומנויות חברתיות בסיסיות, כישורי חיים ועיצוב עתיד, לצד פיתוח מנהיגות ואקטיביזם חברתי.
2. קידום ההשכלה - התגברות על חסמים פנימיים וחיצוניים בדרך למימוש ולהצלחה בהשכלה תיכונית ועל-תיכונית (לימודים גבוהים או הכשרות מקצועיות).
הסיוע יכול גם: מניעת נשירה, העשרה, פיתוח תחומי דעת ועניין, הכוון לימודי, שיעורי עזר, הכנה למבחן הפסיכומטרי, הנגשת האקדמיה עבור הצעירות והשגת מלגות.

3. **שילוב בשוק התעסוקה** - היכרות עם עולם התעסוקה, פיתוח מסוגלות תעסוקתית, חשיפה לאפשרויות העומדות בפניהן וסיוע בהסרת החסמים המונעים השתלבות מוצלחת בשוק העבודה למשל: לימודי תיאוריה, שפה עברית, נגישות דיגיטלית, הכשרה, השמה, תחבורה ציבורית, הסעות וחיבור עם מעסיקים.

4. כאמור במכתבו של הגורם המקצועי המצ"ב, המיזם לנערות ולצעירות מהחברה הערבית יפעל כמודל יישובי, אשר במרכזו יוקם מרכז ייעודי, בו ירוכזו מכלול תכניות ושירותים בתחומי הטיפול הרגשי, התעסוקה וההשכלה. המרכז ייתן מענה ל 100 נערות וצעירות, בשנה, ביישוב על ידי שירות אוניברסלי, נגיש ומותאם למכלול המצוקות והקשיים עמם מתמודדות הנערות והצעירות בחיי היום יום, תוך התייחסות פרטנית ועבודה קבוצתית, במקביל לפיתוח מענים חדשים. המודל יבוסס על איגום ותיעול משאבים קיימים משרדי הממשלה השונים: רווחה, חינוך, בריאות וכלכלה. המיזם יעניק תכנית מעטפת ייחודית של ליווי, תמיכה וטיפול, תוך שאיפה ליצירת שינוי משמעותי בחייהן של הנערות והצעירות ולקידומן האישי לקראת השתלבות במסגרות נורמטיביות.

המוסד לביטוח לאומי יהא הגורם המתכלל והאחראי על התוכנית מול המשרד.

לפיכך, ועדת המכרזים מאשרת את ההתקשרות עם המוסד לביטוח לאומי, שהינו תאגיד שהוקם בחוק, וההתקשרות הינה במסגרת תפקידי התאגיד, מיום 14.05.2017 ועד ליום 13.05.2020 הינו בסך כולל של 12,522,000 ₪ כולל מע"מ (בכפוף למימוש אופציה).

שווי ההתקשרות עולה 4,000,000 ₪.

החלטת הוועדה טעונה אישור החשב הכללי

גב' אלין אלול גב' עדינה אטינגר עו"ד ליהיא שטרן פיליפסון גב' נטלי ליאון גב' אורית בן דרור

משרד העבודה, הרווחה
והשירותים החברתיים

מדינת ישראל
משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים
מינהל סיוע לבתי משפט ותקון
השרות לנוער צעירות וצעירים

21 פברואר 2017

לכבוד
ועדת המכרזים

שלום רב,

הנדון: התקשרות בפטור ממכרז עם המוסד לביטוח לאומי - הפעלת מיזם לנערות וצעירות
מהחברה הערבית

אני פונה לוועדת המכרזים לאשר התקשרות בפטור ממכרז להתקשרות של המשרד עם המוסד לביטוח לאומי, להפעלת מרכזים לנערות וצעירות בחברה הערבית (להלן "המיזם").

הרקע

המיזם הוא תולדה של עבודת משרד העבודה, הרווחה והקרנות עם נערות וצעירות בחברה הערבית, וההבנה כי קיים פער גדול בין מורכבות הבעיה וממדיה לבין היקף המענים הקיימים. ממיפוי מקיף שנעשה, עולה כי ברוב היישובים בחברה הערבית, אין די שירותים ייעודיים לנערות ולצעירות, וגם אם קיימות מספר תכניות הרי שהן נקודתיות ואינן נגישות לאוכלוסייה.

מטרת המיזם:

המיזם מכוון לשים דגש ייחודי על פיתוח שירות הוליסטי, אוניברסלי ויצירת רצף מענים ושירותים, לנערות ולצעירות מהחברה הערבית המתמודדות עם מצבי סיכון ומצוקה וסובלות מהדרה חברתית.

אוכלוסיית היעד:

נערות וצעירות בגילאי 16-25 המתמודדות עם מצבי מצוקה אישית, חברתית, כלכלית, משפחתית וסובלות ממייעוט הזדמנויות, ועם זאת בעלות מוטיבציה להשתלב במיזם, לחולל שינוי מהותי בחייהן ולמען עתידן, ולמצות את יכולותיהן ושאיפותיהן.

מודל העבודה:

המיזם לנערות ולצעירות מהחברה הערבית יפעל כמודל יישובי, אשר במרכזו יוקם מרכז ייעודי, בו ירוכזו מכלול תכניות ושירותים בתחומי הטיפול הרגשי, התעסוקה וההשכלה. המרכז ייתן מענה ל 100 נערות וצעירות, בשנה, ביישוב על ידי שירות אוניברסלי, נגיש ומותאם למכלול המצוקות והקשיים עמם מתמודדות הנערות והצעירות בחיי היום יום, תוך התייחסות פרטנית ועבודה קבוצתית. במקביל לפיתוח מענים חדשים. המודל יבוסס על איגום ותיעול משאבים קיימים ממשרדי

משרד העבודה, הרווחה
והשירותים החברתיים

מדינת ישראל
משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים
מינהל סיוע לבתי משפט ותקון
השרות לנוער צעירות וצעירים

הממשלה השונים: רווחה, חינוך, בריאות וכלכלה. המיזם יעניק תכנית מעטפת ייחודית של ליווי, תמיכה וטיפול, תוך שאיפה ליצירת שינוי משמעותי בחייהן של הנערות והצעירות ולקידומן האישי לקראת השתלבות במסגרות נורמטיביות.

בשנה הראשונה התכנית תפעל בארבעה יישובים ובשלוש שנים נוספות בשמונה יישובים.

המיזם יעסוק ב 3 מישורים עיקריים

1. **העצמה ופיתוח אישי וחברתי** - תהליך העצמה לנערות וצעירות שבמרכזו בניית בסיס רגשי ביחס לתחושת הביטחון העצמי והאמונה של כל נערה/צעירה בעצמה, ביכולותיה ובקשר שלה עם הקהילה, רכישת כלים ומיומנויות חברתיות בסיסיות, כישורי חיים ועיצוב עתיד, לצד פיתוח מנהיגות ואקטיביזם חברתי.

2. **קידום ההשכלה**- התגברות על חסמים פנימיים וחיצוניים בדרך למימוש ולהצלחה בהשכלה תיכונית ועל-תיכונית (לימודים גבוהים או הכשרות מקצועיות).

הסיוע יכלול גם: מניעת נשירה, העשרה, פיתוח תחומי דעת ועניין, הכוון לימודי, שיעורי עזר, הכנה למבחן הפסיכומטרי, הנגשת האקדמיה עבור הצעירות והשגת מלגות.

3. **שילוב בשוק התעסוקה**- היכרות עם עולם התעסוקה, פיתוח מסוגלות תעסוקתית, חשיפה לאפשרויות העומדות בפניהן וסיוע בהסרת החסמים המונעים השתלבות מוצלחת בשוק העבודה למשל: לימודי תיאוריה, שפה עברית, נגישות דיגיטלית, הכשרה, השמה, תחבורה ציבורית, הסעות וחיבור עם מעסיקים.

התקציב

התקציב הכולל לביצוע התכנית ל-4 שנים עומד על סך של **12,522,000 ₪**. המשרד משתתף ב-44% מעלות המיזם.

- חלקו של המשרד במיזם הינו 5.5 מיליון ל-4 שנים, (שהינם 44% מעלות המיזם) **מתוכם 813,009 ₪ בשנת 2017 (שנת ההקמה).**

החלוקה בין השותפים בשנת 2017 – רצ"ב טבלה

בשנת 2017, 44% מתקציב התכנית ימומנו על ידי המשרד. וכל שותף נוסף יממן 19% מעלות התכנית- קרן רשי, ביטוח לאומי וקרן באדר. סה"כ מימון השותפים: 56%.

משרד העבודה, הרווחה
והשירותים החברתיים

מדינת ישראל
משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים
מינהל סיוע לבתי משפט ותקון

אחוז מסד מימון המיזם	סד מימון	שנה ד	שנה ג	שנה ב	שנה א		רמי מימון שותפים
56%	7,022,001	2,087,757	2,087,757	1,808,493	1,037,991	סה"כ מימון ביטוח לאומי + שותפים	
44%	5,500,000	1,635,242	1,635,242	1,416,507	813,009	סה"כ מימון משרד הרווחה	
100%	12,522,001	3,723,000	3,723,000	3,225,000	1,851,000	סה"כ מימון שותפים	

אבני הדרך להעברת התשלום:

- העברת תשלומיו של המשרד למוסד לביטוח לאומי עבור התוכנית ייעשו במועדים ובתנאים שלהלן:
- תשלום ראשון בסך של **271,003** ₪ תוך 30 יום מיום שתועבר דרישה בכתב לתשלום חתומה ע"י מנהלת הקרן לפיתוח שירותים לילדים ולנוער בסיכון במוסד לבטל"א.
 - תשלום שני בסך של **271,003** ₪ תוך 30 יום מיום שתועבר דרישה לתשלום חתומה ע"י מנהלת הקרן לפיתוח שירותים לילדים ולנוער בסיכון במוסד לבטל"א.
 - תשלום שלישי בסך של **271,003** ₪ תוך 30 יום מיום שתועבר דרישה לתשלום חתומה ע"י מנהלת הקרן לפיתוח שירותים לילדים ולנוער בסיכון במוסד לבטל"א.

משך ההתקשרות

אבקש כי תאושר ההתקשרות לשנה עם אופציה להארכה של עוד 3 שנים.

בברכה,

ציפי נחשון גליק
מנהלת שירות נוער, צעירות וצעירים

חתימת מנהלת המינהל:

אלין אלול
סמנכ"לית בכירה ומנהלת המינהל לסיוע לבתי משפט ותקון

המיזם לקידום נערות וצעירות בחברה הערבית

הקדמה

המיזם לנערות וצעירות בחברה הערבית מיועד לחילוץ מודל עבודה ייחודי עבור נערות וצעירות בגילאי 16-25 בחברה הערבית, מתוך הבנה כי אוכלוסייה זו סובלת מקשיים ייחודיים. מצוקתן של נערות וצעירות ערביות הינה תוצר של הצטלבות קטיגוריות מבניות חברתיות: לאום (השתייכותן למיעוט חברתי ואתני), מגדר (היותן נשים בחברה פטריארכלית) ומעמד חברתי כלכלי. יש לציין כי החברה הערבית סובלת מהעדר תשתיות חינוך, רווחה וסביבה באופן חריף ביותר ביחס לכלל האוכלוסייה. כתוצאה מכך, באופן גורף מצבן של נערות וצעירות ערביות קשה יותר משל חברותיהן בחברה היהודית ונקודת הפתיחה שלהן ביציאתן לחיים עצמאיים נמוכה יותר.

תהליך העבודה בבניית המיזם כולל למידה ממחקרים; שיחות עומק עם אנשי מקצוע ואנשי שטח מתחומי רווחה, חינוך ומחקר אקדמי; מיפוי ולמידה של המענים הקיימים לנערות וצעירות; הצרכים והחסרים במענים; מיפוי יישובים ערביים כלל ארצי ותכנון של מיפוי מעמיק יותר ליישובים פוטנציאליים.

תהליך הלמידה, מיפוי הנתונים וניתוח החסמים העיקריים העומדים בפני נערות וצעירות להשתלבות איכותית בחיים הבוגרים מהווים תנאי הכרחי לבנייה והתאמה של מודל התערבות כדי לשפר את תנאי חייהן. המסמך שלפניכם משקף ומסכם את תהליך הלמידה שנערך ומדגיש את התובנות העיקריות שעלו מתוכו.

1. החברה הערבית

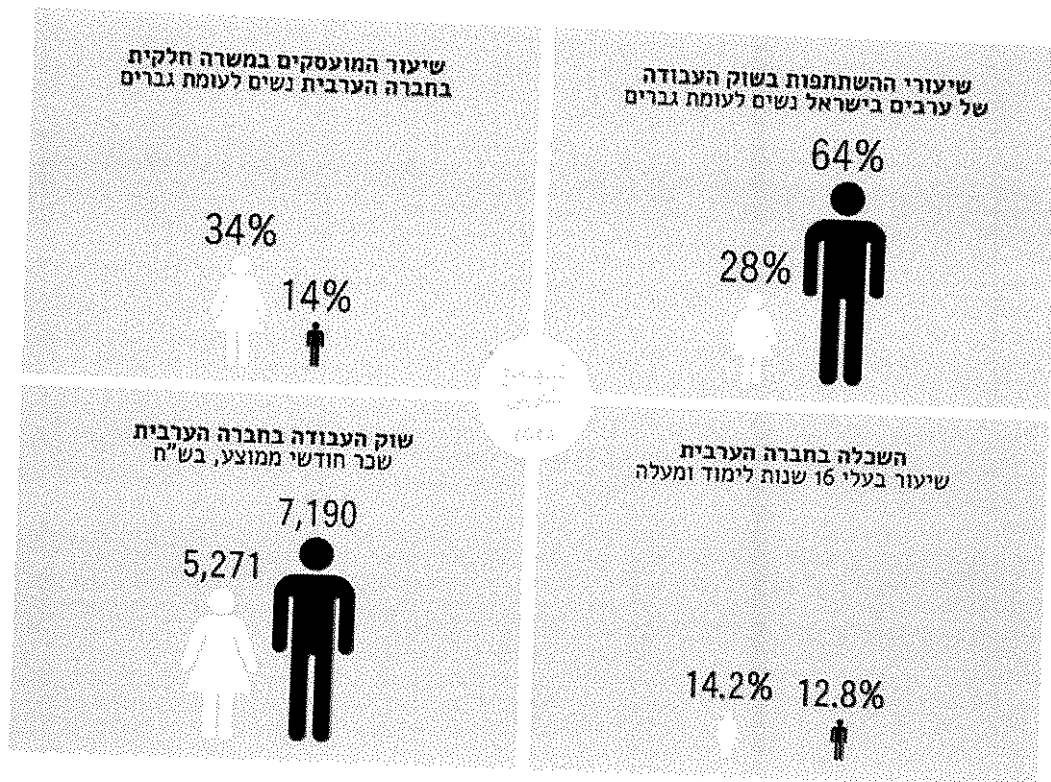
1. א. מבט כללי

החברה הערבית בישראל הינה חברת מיעוט המהווה כ-21% (1.72 מיליון) מכלל האוכלוסייה הישראלית. מדובר בחברה מגוונת ורבת פנים, המורכבת מקבוצות שונות זו מזו בדתן: רוב מוסלמי ומיעוט נוצרי ודרוזי, הקבוצות שונות באורח חייהן ובעלות עמדות ודעות פוליטיות מגוונות. מבחינה גיאוגרפית האוכלוסייה הערבית מרוכזת בעיקרה בכפרים ובערים בצפון, במשולש ובערים המערבות (חיפה, עכו, יפו, רמלה ולוד). אופייה הכפרי של החברה הערבית לצד היותה חברת מיעוט מודרת, מהווים גורמים מכריעים באופן התנהלותה, קיומה והתפתחותה.

מהנתונים עולה כי האוכלוסייה הערבית בישראל מאופיינת ברמה סוציאקונומית נמוכה יחסית לאוכלוסייה היהודית. היא סובלת משיעור עוני גבוה, בין היתר כתוצאה מהיותה חברה צעירה מאוד עם שיעור ילודה גבוה, וכן בשל שיעור תעסוקה נמוך יותר בכלל החברה ובקרב אקדמאים בפרט. ניתן לראות כי קיימים פערים ניכרים בהכנסות מעבודה ברוטו לנפש לעומת אוכלוסיית הרוב, כאשר שיעור העניים ומשך העוני גבוה בהרבה. בנוסף, בקרב האוכלוסייה הערבית קיים מעמד בינוני משכיל ובעל תודעה פוליטית אולם, תנאי החיים שלהם מלאים בסתירות: מצד אחד מיעוט שסובל מנחיתות חברתית וכלכלית, ומצד שני הם חיים במציאות מודרנית. מצב זה מייצר סטטוס ייחודי לאוכלוסייה בכלל, ולאוכלוסיית הצעירים והצעירות בפרט.

נתונים בולטים:

- מרבית הישובים הערביים מדורגים באשכולות החברתיים-כלכליים הנמוכים ביותר (1-4) לפי דרוג הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- לפי נתוני 2013, 47% מהמשפחות הערביות חיו בעוני בהשוואה ל-14% מהמשפחות היהודיות.
- 66% מהילדים הערביים חיים בעוני לעומת 20% מהילדים היהודים.
- בשנת 2013, 44% מכלל הערבים בישראל היו בני 18 או פחות.
- בשנת 2015, רק 31.5% מהנשים הערביות בגילאי 64-25 היו מועסקות, בפער ניכר לעומת החברה היהודית בה הנתון עומד על 79.7%.
- שיעורם היחסי של הילדים הערבים הרשומים במחלקות לשירותים חברתיים מסך הילדים הרשומים גבוה יחסית לחלקם באוכלוסייה, 35% ו-26% בהתאמה. בקרב 41% מהילדים הערבים הרשומים במחלקות לשירותים החברתיים הוגדרה נזקקות.

מכון ון ליר 2014

1.1 צעירים וצעירות בחברה הערבית

נכון ל-2013 ישנם בישראל כ-471 אלף צעירים ערבים בני 18-35 שמהווים כ-22% מכלל אוכלוסיית הצעירים בישראל. הספרות המקצועית מראה כי להקשרים של תרבות, מגדר, מצב חברתי-כלכלי ורמת דתיות השפעה מכרעת על האופן שבו צעירים חווים את תקופת הברגרות הצעירה. צעירים ערבים הנם צעירים המשתייכים לקבוצת מיעוט נבדלת בחברה הישראלית, המתמודדת עם אתגרים וסוגיות שונות. בנוסף להתמודדויות הרגילות בתהליך ההתברגרות והברגרות הצעירה, הם נאלצים להתמודד גם עם משבר זהות. אחד מהאתגרים המשמעותיים בחברה הערבית הינו סוגיית הזהות, הקשורה להיותם מיעוט אתני ולמתחים בין הישן והמסורתי לבין המודרני והמתירני. צעירים ערבים החווים את שני העולמות חשים בלבול ושרויים במתח מתמיד בניסיון לפשר ולגשר בין המסורת לבין הליברליות והפתיחות בה הם נתקלים בחברה הישראלית.

מחקרים מראים כי 40% מהצעירים בגילאי 18-22 בחברה הערבית מוגדרים כחסרי מעש (אינם שייכים למסגרת פורמלית של לימודים או תעסוקה). את תופעת חוסר המעש בקרב צעירים ערביים ניתן לשייך לכמה גורמים: היעדר אמצעים להשיג השכלה אקדמית, השתלבות מועטה ומוטה בשוק העבודה הישראלי והיעדר מודעות וגישה לסוגיות אלה. אחד מן הגורמים הבולטים בהשוואה לחברה היהודית הינו המחסור במסגרות גילאים אלה המשמשות כמנוף להשתלבות בהמשך במערכת ההשכלה והתעסוקה כגון צבא או שירות אזרחי-לאומי.

הצעירים הערבים מתמודדים עם אתגרים של רכישת השכלה והשתלבות בעולם התעסוקה תוך מיעוט משאבים, אתגרי שפה, אפליה והדרה חברתית בנוסף למאפיינים הנוגעים למסורתיות

בחברה הערבית. בשנים האחרונות ישנו עיסוק גובר בתעסוקת והשכלת ערבים זאת כחלק מהבנה גוברת של המחירים שהמשק הישראלי משלם על הדרת אוכלוסייה זו משוק התעסוקה.

נתונים בולטים

- 40% מצעירים בגילאי 18-23 מוגדרים כחסרי מעש (לא בתעסוקה או בלימודים).
 - שיעור הנשירה בקרב תלמידים ערביים עד גיל 17 (נתוני 2013) עומדים על 14% לעומת, 8% בקרב תלמידים יהודים.
- בין השנים 2001-2014 נתוני ההשכלה של צעירים ערבים נמצאים במגמת שיפור מתונה. בשנת 2001 רק 33% מכלל הצעירים הערבים היו זכאים לתעודת בגרות ואילו בשנת 2014 שיעור הזכאות עמד על 46%. בקרב היהודים שיעור הזכאות הכללי עמד על 59% באותה שנה. אם נסתכל על העדות השונות בתוך האוכלוסייה הערבית נגלה כי הדרוזים מובילים בשיעור הזכאות ועוברים גם את בני גילם היהודים (62%) ואילו הבדואים נותרים מאחור עם 30% זכאות נתון שכמעט ולא השתנה מאז 2001, אז הוא עמד על 28%.

אחוז זכאות לתעודת בגרות כללית

ג.1 מצוקת הנערות והצעירות הערביות

לסוגיה המגדרית חשיבות מכרעת בבואנו לבחון את סוגיית הצעירים הערבים, מאחר וצעירות ערביות מתמודדות עם אתגרים ייחודיים לעומת הצעירים הערבים במעבר לבגרות. מצוקתן של נערות וצעירות ערביות הינה תוצר של הצטלבות קטיגוריות מבניות חברתיות: לאום (השתייכותן למיעוט חברתי ואתני), מגדר (היותן נשים בחברה פטריארכלית), מעמד חברתי כלכלי וכו'.

בשנים האחרונות גבר העיסוק המקצועי בנערות, ובעיקר בנערות הנתונות במצבי חיים מסכנים. ככלל, נערות המצויות במצבי סיכון הן לרוב מוכרות לרשויות ומקבלות איזשהו מענה גם אם אינו מספק, זאת בשל מצבן הקיצוני. לעומת זאת, ישנה קבוצה לא מבוטלת של נערות שמצבן אינו עונה על ההגדרה של מצב מצוקה וסיכון, סיטואציה זו גורמת להן להיות שקופות, והסכנה היא כי נערות אלו "ילכו לאיבוד" ויוותרו ללא שום מענה. בבואנו לעבוד עם נערות עלינו לבחון את ההשפעות ההדדיות של קטיגוריות חברתיות כמו מגדר, מעמד, אתניות, מיניות, מוגבלות ועוד על

חייהן של נערות וצעירות; על ההבניות החברתיות הרלבנטיות לגביהן, ועל הדרכים בהן הן מתמודדות איתן.

סוגיית הזהות היא מהותית בחייהן של הצעירות הערביות אשר מתמודדות עם מתחים שונים לצד הצורך לגבש לעצמן זהות. זהות הנערות נעה בין קטבים שונים של השתייכותן המינית, הלאומית והתרבותית, שמרנות ומסורת אל מול מערביות, ושילוב בין מסרים סותרים ומבלבלים. חוויות של הדרה ואפליה כמו גם לעיתים מגבלות שפה מקשים עליהן במציאת האיזון הנדרש, והן משפיעות על סוגיות נוספות בחייהן כמו רכישת השכלה, מקצוע ובניית עתיד.

למרות מגמת השינוי נערות וצעירות בחברה הערבית עדיין מתמודדות עם קשיים ייחודיים:

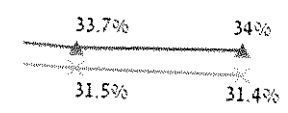
- היעדר שוויון בתחום התעסוקה
- נגישות נמוכה להשכלה ולהשכלה גבוהה
- נגישות נמוכה לשירותים וכתוצאה מכך חוסר בכישורי חיים בסיסיים (מיומנויות תקשורת, רישיון נהיגה, כישורי שפה, וכו...)
- העדר הכנה לחיי נישואין, משפחה והורות
- נישואי בוסר

יכולתן של צעירות לעמוד במשימות הנדרשות מהן בשלב חיים זה קשורה ביכולתן לקבל תמיכה כלכלית ורגשית, עורף המספק תמיכה שכזו, וכן הכשרה אקדמית או מקצועית מתאימה. לאור זאת, צעירות ערביות המתמודדות עם סוגיות וסיטואציות מסכנות נמצאות במצב בעייתי, ונקודת המוצא שלהן פחות חזקה בהשוואה לצעירות בחברה היהודית. נערות אלו אינן ערוכות לחיים העצמאיים, ואינן מאמינות בכוחותיהן וביכולותיהן בדיוק כפי שהקהילה אינה מאמינה בהן. בשל כך, ישנה חשיבות רבה ומשמעות מכרעת לעבודה עם צעירות אלה. יתרה מכך, אוכלוסיית הנערות והצעירות סובלת מחסמים רבים, ממחסור במשאבים זמינים, מערכות חינוך חלשות, אחוזי השכלה נמוכים בהשוואה לצעירות יהודיות, ואחוז קטן של השתתפות בשוק העבודה המוגבל למקצועות ספציפיים.

נתונים בולטים:

- מעל למחצית הנערות והצעירות הערביות בגילאי 18-24 אינן נמצאות באף מסגרת תעסוקתית או לימודית למרות ש 82% מהן סיימו לימודים ורק 29% היו בעלות משפחה.
- 58% מתלמידות י"ב בחינוך הערבי היו זכאיות לתעודת בגרות. שיעור זה גבוה לעומת שיעור הבנים הזכאים לבגרות בחינוך הערבי (40%), אך נמוך אל מול שיעור הבנות הזכאיות לבגרות בחינוך העברי (63%).
- נישואי בוסר: במהלך שנת 2013 נישאו בישראל כ-1,400 נערות עד גיל 17; כ-84% מהנערות שנישאו היו מוסלמיות.
- בשנת 2014 ילדו 359 נערות עד גיל 17, מתוכן 288 מוסלמיות ו-58 יהודיות. עבור כ-11% מנערות אלו לא הייתה זו לידה ראשונה.
- לפי נתוני 2016 שיעור התעסוקה של כלל הנשים הערביות בגילאי 25-64 עומד על 31.4%.

תכונות כוח העבודה- נשים ערביות בנות 25-64, בשנים 2012-2016

2015 2016 (ינואר-אפריל)

בי שיעור תעסוקה

מקור: תעסוקה בקרב נשים ערביות. מרכז המחקר והמידע של הכנסת. יולי 2016

2. תיאור הצרכים של נערות וצעירות בחברה הערבית

2.א צרכים בתחום האישי והחברתי

נשים המשתייכות למעמדות חברתיים שונים ולקבוצות לאומיות נפרדות, שותפות למאבק על שיפור מיקומן בסולם החברתי, שכן המיקום הנוכחי הנחות שלהן הוא תוצר של זהותן המינית. כך שהאינטרס המשותף לכולן הוא אינטרס מגדרי.

בבדיקת מעמדן של נשים בחברה הערבית ניתן לראות כי למרות השיפור בהשיגי הנשים הערביות במדינת ישראל בהשכלה ובהשכלה הגבוהה, לא נראים שינויים משמעותיים במעמדן החברתי, ואף לא בנוכחותן ובייצוגן בספירה הציבורית ובהנהגה הפוליטית. אף על פי כן בולטת פעילותן בארגוני נשים, בעמותות העוסקות במתן שירותים ובארגון פעולות התנדבותיות.

נשים מתרבויות שונות נוקטות אסטרטגיות מגוונות לשינוי מצבן, להעצמה עצמית ולניהול משא ומתן עם גורמים חברתיים, פנימיים וחיצוניים, לשיפור הישגיהן ולקידום האינטרסים שלהן. נשים בחברה הערבית נוקטות לאמצעים נוספים לשם תמרון ופילוס דרך בין הדת, המסורת, הפטריארכיה והשמרנות מצד אחד לבין המודרניזציה, ההשכלה והפתיחות לתקשורת ולחברה החיצונית מצד אחר.

בדרך כלל נשים נוטות לדרג את זהותן המגדרית/נשית במקום האחרון בהשוואה לזהויות אחרות כמו זהות דתית, לאומית וסטטוס חברתי. דבר זה משפיע גם על הקושי של נערות לחלום את עתידן. היכולת לחלום מקבלת ביטויים שונים בקבוצות אוכלוסייה שונות. לדוגמה, חלק ניכר מהנערות השייכות לאוכלוסייה הבדואית מוצאות על ידי הוריהן מבית הספר כבר בכיתות הנמוכות כדי לסייע לאם בעבודות הבית ובגידול אחיהן. נערות המגלות עניין בלימודים מקצועיים מנותבות למקצועות מסורתיים בהלימה לתפקידי המגדר המסורתיים, למרות שאלו מקשים על פרנסה עתידית ועל מוביליות חברתית. הקושי לחלום את העתיד, ההסללה והעדר היכולת לבחור, מסמנים את ההגבלה והאפליה ומהווים גורמים מעכבים בהתפתחותן של נערות.

הצטלבות הקטגוריות של מגדר וגיל מדגישה את השוני במצבי החיים של נערות וצעירות מאלו של נערים, ובמה שונים מצבי החיים של נערות מאלו של נשים בוגרות במצבים דומים. העובדה שנערות לומדות בתהליך הסוציאליזציה שלהן להשתיק את עצמן יוצרת קואליציה של חוסר נראות בינן לבין החברה. השיח הטיפולי נוטה להכליל את ביטויי המצוקה של נערים גם לגבי נערות, ומגדיר נשירה גלויה ממערכות החינוך או מעורבות בפלילים כביטויים של מצוקה או סיכון. הגדרות אלו, מקשות על אנשי מקצוע להבחין בדרכים השונות, המופנמות יותר, דרכים של הרס עצמי, בהן מבטאות נערות את מצוקותיהן.

סוגית הזהות היא מהותית בחייהן של הנערות והצעירות הערביות אשר מתמודדות עם מתחים שונים וצורך לגבש לעצמן זהות הנעה בין קטבים שונים של השתייכותן המינית, הלאומית והתרבותית, שמרנות ומסורת אל מול מערביות ושילוב בין מסרים סותרים ומבלבלים. חוויות של הדרה ואפליה כמו גם לעיתים מגבלות שפה מקשים עליהן במציאת האיזון הנדרש והן משפיעות על סוגיות נוספות בחייהן כמו רכישת השכלה ומקצוע ובניית עתיד.

העיסוק בבריאותה של האישה הערבייה, משקף את ההשלכות הבריאותיות של אורח חייהן של נשים ערביות בישראל ושל הלחצים עמן הן מתמודדות, אשר באות לידי ביטוי בין היתר, במתלות פיזיות או פסיכוסומטיות. בנוסף, ממצאים מצביעים על השפעתם של גורמים מערכתיים על מצב בריאותן של נשים: פיתוח כלכלי, השכלה, העצמה אישית של נשים, העצמה של ציבור הנשים על ידי הקהילה והתנהגות בריאותית הן אסטרטגיות מרכזיות לקידום בריאותן של נשים פלסטיניות. ניכר שמצבן הבריאותי של הנשים הערביות מוסבר על ידי שילוב של גורמים חברתיים-כלכליים, פסיכו-חברתיים, קהילתיים והתנהגותיים. על כן שילוב אסטרטגיות של פיתוח כלכלי והשקעה בהשכלה יחד עם העצמה וחיזוק הכוחות הפנימיים של נשים, תמיכה של הקהילה בציבור הנשים והתנהגות בריאותית עשוי לקדם את בריאותן של הנשים הערביות. יש להוסיף כי בגלל היעדר תשתיות ומשאבים תקציביים בחברה הערבית, סוגיית הפנאי כמעט לא מקבלת מענה ממוסד עבור צעירות בחברה הערבית, דבר המביא לתחושה של ריקנות תרבותית.

2.2 צרכים בתחום ההשכלה

רכישת השכלה מתאימה היא שלב קריטי בתהליך פיתוח הקריירה, והיא מהווה גורם מנבא ליכולת ההשתלבות במקצועות רבים בשוק התעסוקה. ככלל, ככל שההשכלה עולה כך עולה שיעור ההשתתפות בכוח העבודה. חשוב להדגיש כי בשנים האחרונות, האוכלוסייה הערבית בישראל מייחסת חשיבות רבה להשכלה גבוהה אשר נתפסת בקרבם כאמצעי החשוב, ולעתים הבלעדי לקידום המוביליות החברתית. ההשכלה הגבוהה היא הון אנושי יקר ערך ורכישתה היא אחד האמצעים החשובים לגישור על פערים וליצירת נייחות כלכלית וחברתית. תרומתה של ההשכלה לתעסוקה בולטת במיוחד אצל נשים ערביות. יחד עם זאת, בפני צעירות ערביות עומדים אתגרים רבים בפני רכישת השכלה מתאימה. אמירה זו תקפה ביתר שאת בהתייחס לצעירות השייכות לתתי-קבוצות ספציפיות בחברה הערבית מסטטוס חברתי-כלכלי נמוך יחסית, בעיקר מוסלמיות ובדואיות.

נתונים בולטים

- הצפיפות בבתי הספר היסודיים במגזר הערבי גדולה בהרבה מהמגזר היהודי.
- בשנת 2001 רק 33% מכלל הצעירים הערבים היו זכאים לתעודת בגרות ואילו בשנת 2014 שיעור הזכאות עמד על 46%. בקרב היהודים שיעור הזכאות הכללי עמד על 59% באותה שנה.
- אפילו ביישובים הערביים בהם שיעור הזכאות לבגרות דומה למוצע הארצי לרוב, הרכב תעודת הבגרות הוא שונה למדי. משמעות הדבר היא שיותר תלמידים ערבים משיגים תעודת בגרות, אבל היא איננה מקדמת אותם בהמשך המסלול הלימודי והתעסוקתי, בוודאי בהשוואה לעמיתיהם היהודים.
- בשנת 2013, 14% מכלל התלמידים הערביים עד גיל 17, נשרו מבית הספר לעומת 8% בקרב היהודים. התלמידים הנושרים אינם יכולים להשתתף בתכניות הכשרה מקצועית, והדבר מצמצם במידה רבה את אפשרויות התעסוקה שלהם.
- בשנת 2013, רק 10.2% מהתלמידים הערבים שנשרו בכיתות ז'-י"ב עברו למסגרת לימודים חלופית לעומת 23.3% בקרב תלמידים יהודים.

- 58% מתלמידות י"ב בחינוך הערבי היו זכאיות לתעודת בגרות. שיעור זה גבוה לעומת שיעור הבנים הזכאים לבגרות בחינוך הערבי (40%), אך נמוך אל מול שיעור הבנות הזכאיות לבגרות בחינוך העברי (63%).
 - הנתונים של המועצה להשכלה גבוהה מצביעים על פער בממוצע שנות הלימוד של ערבים לעומת יהודים לטובת האחרונים, הפער נשמר בשנים האחרונות.
 - שיעור העומדים בדרישות הסף של האוניברסיטאות בחינוך הערבי עומד על 42% מבין הבנות לעומת 29% מבין הבנים, בהשוואה ל 53% מבין הבנות ו 47% מבין הבנים בחינוך העברי.
 - רק כ-24.1% מהנשים הערביות הן בעלות השכלה על-תיכונית, לעומת כ-50% מהנשים היהודיות.
 - 35.4% מהתלמידות שסיימו תיכון בחינוך הערבי החלו ללמוד במוסדות להשכלה גבוהה (אוניברסיטה, האוניברסיטה הפתוחה, מכללה אקדמית ומכללה אקדמית לחינוך) בתוך שמונה שנים לאחר סיום לימודיהן, לעומת 54.5% מהתלמידות בחינוך העברי.
 - עשירית מבוגרי תואר ראשון בשנת 2014-15 היו ערבים (10.2%) זאת כאשר שיעורם באוכלוסייה עומד על כ-21%.
- לסיכום הנתונים, ייצוגה של האוכלוסייה הערבית בהשכלה הגבוהה נמוך ביחס לחלקה באוכלוסייה הכללית, זאת למרות מגמת הגידול במשך השנים אשר מובלת בעיקר ע"י נשים ערביות.

חסמי השתלבות במערכת ההשכלה הגבוהה

בראש ובראשונה ניתן לזהות חסמים שהינם פועל יוצא של מערכת החינוך הפורמאלית המקנה את "ארגו הכלים" הפותח דלתות להשכלה הגבוהה, ומעצב את יכולות ההתמודדות במסגרות ובתחומים השונים, וכן חסמים נוספים הקשורים להיבטים מבניים, סביבתיים ותרבותיים.

1. **איכות מערכת החינוך**: מיומנויות וכישורי למידה הינם חסם מרכזי. הלימודים בבתי ספר במערכת החינוך הפורמאלית מתבססים על שיטות הוראה שונות מהאקדמיה. מערכת החינוך מחנכת בשיטות שעיקרן שינון והבנת טקסטים ברמה הבסיסית, אך אינה מעודדת חשיבה יצירתית, חשיבה ביקורתית, ניתוח, הסקת מסקנות עצמאית וכד'. ניתן להוסיף כי הרמה הירודה של המערכת מובילה לקשיים בהשלמת השכלה תיכונית ולא עמידה בדרישות הסף, תוך היעדר מסגרות להשלמת השכלה. יש לציין כי תנאי הגבלת הגיל במקצועות כמו סיעוד וריפוי בעיסוק לקבלה לאוניברסיטה מהווה מכשול בפני נשים ערביות החפצות ללמוד בחוגים אלה או מעכב את התחלת הלימודים וסיומם מה שגורם לרבות לוותר על לימודים בתחומים אלה.
2. **היעדר הכוון ייעוץ וליווי מקצועיים ואקדמיים**: כתוצאה מהיעדר תכניות הכוונה לימודית בבחירת מסלול לימודים וחשיפת מקצועות חדשים, קיים מחסור במידע, יעוץ והכוון מוקדמים לגבי ספי הקבלה, סוגי תכניות ומוסדות, תוכן הלימודים הספציפי, התאמה

- למקצוע, סיכויי תעסוקה וכד'. יש לציין כי 30% מהמועמדים הערבים לשנה הראשונה בתואר ראשון נדחים, בנוסף לשיעורי נשירה גבוהים של כ-15%.
3. **השפה העברית:** השפה העברית הינה מכשול מרכזי. למרות לימודי עברית בבתי הספר הערביים, כמעט ואין שימוש בשפה מחוץ לכותלי השיעור ולכן קיים קושי מידי בדיבור, הבנה, קריאה וכתביה אקדמיים. קושי רב קיים גם בשפה האנגלית, הנדרשת באקדמיה, בהיותה אחת מתוך ארבע או חמש שפות זרות לסטודנט הערבי.
4. **הבחינה הפסיכומטרית:** הבחינה הפסיכומטרית מהווה חסם משמעותי לכניסה ללימודים אקדמיים בתחומים מבוקשים ובמוסדות יוקרתיים עבור צעירים/ות ערבים. זאת משום שהבחינה תלויה שפה (עברית), תרבות והקשרים תרבותיים הזרים לצעירים הערבים. בנוסף, בחברה הערבית ניכר חוסר במענים זמינים המספקים הכנה לבחינה, והיעדר משאבים. ניתן לראות כי קיים פער של כ- 100 נקודות לטובת נבחנים בעברית לעומת הנבחנים בערבית למרות ממוצע ציוני בגרות גבוה יותר.
5. **נגישות:** קיים קושי בנגישות פיזית. מבנה מערכת ההשכלה הגבוהה ומבנה שוק העבודה מחייב את התושבים הערביים בדרך כלל לצאת ללימודים אקדמיים ולעבודה מחוץ לאזור מגוריהם. לפיכך, מחסור בתחבורה זמינה, נגישה וזולה מהווה חסם משמעותי. בישוים הערביים בפריפריה קיים מחסור חמור בתחבורה ציבורית זמינה, מבחינת תדירות האוטובוסים, שעות הפעילות והכניסה לישוים. משך הנסיעה מתארך כאשר יש צורך להשתמש במספר קווי אוטובוס או ברכבת. כמו כן, קיים קושי בהשכרת דירות לצורך הקרבה והנגישות למקום הלימודים.
6. **חסם כלכלי:** חסם כלכלי יכול למנוע כניסה ללימודים אקדמיים, ולהביא לנשירה ולגרירת לימודים. משפחתו של הסטודנט הערבי הממוצע (אשר מממנת לרוב את הוצאות התואר) באה מרקע סוציאקונומי נמוך יותר ממשפחתו של הסטודנט היהודי הממוצע, אולם מקורות המימון שלה לשכ"ל ודמי קיום במהלך הלימודים דלים בהרבה. כמו כן העדר שירות צבאי למרבית הסטודנטים הערבים מונע מהסטודנט הערבי מלגות מגופים ציבוריים ופרטיים רבים. יש להוסיף כי המבנה הפטריארכלי של החברה הערבית נותן עדיפות להשתלבות במערכת ההשכלה הגבוהה לבנים זכרים, דבר המקטין עוד יותר את סיכוייה של צעירה ערביה להגיע להשכלה גבוהה.
7. **התמדה:** חשוב לציין גם את סוגיית הקושי בהתמדה במסגרת לימודית של צעירים בסיכון וההדרה הכללית ממערכת ההשכלה הגבוהה בהיעדר גורמים מנגישים.
- בשל חסמים אלה, צעירות ערביות מתקשות להשתלב במסלולי השכלה גבוהה או לסיימן בהצלחה, כמו-כן, החסמים העומדים בפניהן מצריכים התייחסות מיוחדת.

2.g צרכים בתחום התעסוקה

השתלבות נשים ערביות בשוק העבודה מושפעת ממכלול של גורמים. הטענה המרכזית העולה בהקשר זה היא שלמעשה נשים אלו סובלות מאפליה כפולה – הן אפליה על רקע מגדרי, בעיקר בתוך החברה הערבית, והן אפליה על רקע מוצאן מכיוון החברה היהודית. בשנים האחרונות נעשית פעילות רבה להגדלת שיעור התעסוקה בקרב הנשים הערביות, אומנם יש עלייה הדרגתית ומתונה בשיעור המועסקות הערביות, אולם שיעור התעסוקה שלהן עדיין נמוך מאוד. עיקר הדגש

בתוכניות לעידוד תעסוקת נשים ערביות הוא על עידוד הנשים להשתלב בשוק העבודה. בבדיקת כמה תכניות לשיפור התעסוקה של הנשים הערביות, נראה כי עד לאחרונה לא הייתה התאמה מספקת של התוכניות וההכשרות השונות שהוצעו לנשים הערביות לבין צורכי המשק. לדוגמה, במסגרת תכנית השוברים, (במסגרתה המשתתפים מקבלים הכשרה מקצועית בתחומים שונים), מרבית הקורסים בהם השתתפו נשים ערביות לא תואמים את דרישות השוק או שאינם מאפשרים לבוגרות הקורס להשתלב בעבודה הנחשבת איכותית מבחינת תנאי השכר וההעסקה. הקורסים הניתנים הם להכשרת מטפלות, סייעות ובתחומי טיפוח חן ומנהלה. גם במרכזים להכוון תעסוקתי לאוכלוסייה הערבית קרוב למחצית מכלל הנשים הערביות שהושמו מועסקות במשלח יד של יעובדי מכירות ועובדי שירותים ובמשלח יד פקידותי, מקצועות בהן רמת ההכנסה נמוכה.

נתונים בולטים

- מהנתונים של המועצה להשכלה גבוהה לשנת 2013 עולה כי שיעור התעסוקה בקרב האוכלוסייה הערבית בסך הכול נמוך יותר מהאוכלוסייה היהודית ובפילוח מגדרי עולה כי קיים פער ניכר בשיעורי התעסוקה בין נשים ערביות ליהודיות. מרבית המועסקים אינם אקדמאים; מרבית הנשים מועסקות בתחום החינוך, ומרבית הגברים מועסקים בתחומים מקצועיים.
 - הנתונים של שנת 2015 מראים כי שיעור התעסוקה של נשים ערביות בנות 25-64 היה 31.5% לעומת 79.7% בקרב הנשים היהודיות ו-74.2% בקרב גברים ערבים.
 - בשנת 2015, שיעור הנשים הערביות שמועסקות במשרה חלקית שלא מרצון מכלל הערביות המועסקות במשרה חלקית היה פי שלושה מהשיעור המקביל בקרב הנשים היהודיות 35.2% לעומת 11.6%.
 - מהדוח של הכנסת לשנת 2016 רואים כי 37% מהנשים הערביות בוגרות הקורסים עבדו בעת עריכת הסקר בעבודה כלשהי, אולם רק מחציתן (18%) עבדו במקצוע אותו רכשו.
 - 52% מהנשים ערביות בגילאי 18-23 מוגדרות במצב של חוסר מעש, כלומר אינן משתייכות לשום מסגרת לימודית או תעסוקתית.
 - 82% מתוך הנשים המוגדרות במצב של חוסר מעש סיימו איזושהי הכשרה תעסוקתית ורק ל-29% היו ילדים. נתון זה רק מחזק את הטענה שההכשרות אינן בהכרח מובילות לתעסוקה.
- שיעורי התעסוקה הנמוכים יחסית של נשים ערביות קשורים בחסמים שונים, חלקם נוגעים למבנה שוק העבודה, לתשתיות תומכות עבודה, וחלקם נוגעים לנשים עצמן. עם זאת, יש לסייג חלוקה זאת ולציין כי גם חלק מהחסמים הנוגעים לנשים עצמן הם תוצר של הבנייה חברתית וכשלים ברמה הארגונית.

חסמים בהשתלבות בתעסוקה הקשורים למאפיינים אישיים

1. **מצב משפחתי:** מספר ילדים במשפחה, גיל הילד הצעיר והיעדר מסגרות לגיל הרך ובנוסף טיפול בהורים קשישים, גוזלים זמן רב ואנרגיה.

2. **הון אנושי:** השכלה, ניסיון תעסוקתי וכישורים מקצועיים מתאימים, בין השאר חוסר שליטה בעברית תעסוקתית, באנגלית, וחוסר שליטה במיומנויות מתקדמות במחשב.
3. **בעיית ניידות:** בעיות התחבורה הציבורית ביישובים הערביים והיעדר רישיון נהיגה למרבית הנשים (רק ל-18% מהנשים יש רישיון נהיגה).
4. **מודעות לזכויות ומיצוי זכויות:** רבות מהנשים הערביות, אשר מצליחות להשתלב בשוק העבודה, אינן מודעות לזכויותיהן הבסיסיות במקום העבודה, כגון הזכות לקבל שכר שווה והזכות לקבל שכר שאינו פחות משכר המינימום. חוסר המודעות בקרב נשים מנציח את אפלייתן במקום העבודה.
5. **מאפיינים דמוגרפיים:** גיל, מרחק היישובים מאזורי תעסוקה, סוג יישוב המגורים וכ"ו. כל אלו ועוד מובילים לקושי בייחוד אצל נשים מבוגרות להשתלב בעבודה.

חסמים בהשתלבות בתעסוקה הקשורים למבנה ההזדמנויות בשוק העבודה

1. **תשתית תעסוקתית:** אחד החסמים העיקריים המקשים על השתלבות של נשים ערביות בשוק העבודה בישראל הוא תשתית תעסוקתית לא מספקת בתוך היישובים הערביים, המגבילה את הביקוש לעובדות. האוכלוסייה הערבית מתגוררת בריכוזי אוכלוסייה נפרדים דבר שיוצר כלכלה ערבית מקומית-סקטוריאלית הנפרדת במידה רבה מהכלכלה היהודית. החברה הערבית חיה בקהילות קטנות, בהם יש מעט הזדמנויות תעסוקה, הבסיס התעשייתי מוגבל, והשירותים החברתיים שנמצאים בתוך היישוב מוגבלים ומצומצמים.
2. **היעדר נגישות תחבורתית:** רוב היישובים הערביים סובלים מהיעדר תחבורה ציבורית מספקת ובפרט היעדר תחבורה ציבורית נוחה ונגישה המחברת את היישובים עם מוקדי תעסוקה מחוץ ליישוב.
3. **תנאי עבודה ותנאים סוציאליים:** נשים ערביות רבות העובדות מחוץ למשק ביתן סובלות מתנאי עבודה קשים ומועסקות ללא תנאים סוציאליים: ללא חופשות שנתיות וימי מחלה, ללא תשלום בעבור עבודה בשעות נוספות, ואף ללא ביטחון תעסוקתי ואפשרויות קידום. נשים אלו עובדות בעיקר בתעשיות המאופיינות בשכר נמוך: מפעלי טקסטיל, תעשיית המזון ובעבודות ניקיון או כעובדות משק בית בבתי אחרים.
4. **היעדר הכוונה תעסוקתית:** התכניות המועטות הקיימות מכוונות את הנשים להשתלב במקצועות "נשיים", כמו ניקיון, טיפול ומזכירות.

חסמים בהשתלבות בתעסוקה הקשורים למבנים ונורמות תרבותיות

1. **מעמד האישה:** אחת הטענות העולות בהקשר של תעסוקת נשים ערביות היא שמעמדה של האישה הערבייה מושפע מנורמות חברתיות מסורתיות, הקובעות כי מקומה הטבעי של האישה הוא בבית. נורמות אלו אינן מעודדות נשים לחפש עבודה מחוץ ליישוב או להשקיע מאמץ בעבודתן ולשאוף לבנייתה של קריירה מכובדת. דבר זה יש לו השפעה ישירה על בחירת מקצועות הלימוד בקרב נשים ערביות ועל השתלבותן בשוק העבודה בשלב מאוחר יותר. בחברות מסורתיות יש נטייה לעודד נשים ללמוד מקצועות "נשיים"

המאפשרים לאישה לאזן בין מה שנתפס כחובתה העיקרית לטפל במשק הבית לבין עבודתה. יש לציין כי ההתייחסות לגורם התרבותי מעוררת ביקורת, ויש הטוענים כי היא אינה רלוונטית, והשפעתה פחותה ביותר.

2. **נסיבות סביבתיות ואישיות**: יש לציין כי במחקר ברוקדייל משנת 2005 נבדקה השפעתם של כמה גורמים על השתתפות נשים ערביות בשוק העבודה באמצעות רגרסיה רבת משתנים. ברגרסיה נבדקו משתנים הקשורים למישור הראשון – מאפיינים אישיים של הנשים: גיל האישה, השכלה, דת (מוסלמית, דרוזית או נוצרייה), ילדים, אזור מגורים, גודל יישוב המגורים ולימודים כיום. מהבדיקה עלה כי השכלה היא המשתנה המשפיע ביותר על סיכויי התעסוקה של נשים ערביות. ממצא מעניין נוסף שעלה בבדיקה הוא שגודל היישוב אינו משפיע על סיכויי התעסוקה, אולם מגורים ביישובים מעורבים מגדילים אותם. כמו כן עלה כי סיכויי התעסוקה של הנשים הערביות המתגוררות באזור ירושלים נמוכים משל הנשים הערביות המתגוררות באזור חיפה והצפון.

3. **חוסר בכישורים מתאימים לשוק העבודה**: בנוסף עלו ממצאים מעניינים בדבר החסמים הרווחים בקרב הנשים שאינן משתתפות בכוח העבודה: 52% מהנשים שלא השתתפו בכוח העבודה אינן יודעות לדבר עברית, ובכללן 44% מהצעירות, שהן משכילות יותר. כ-50% מהן אינן יודעות קרוא וכתוב בעברית, וכך גם כ-40% מהצעירות שאינן מועסקות. נראה כי חוסר השליטה בשפה העברית מגביל מאוד את יכולתן למצוא עבודה מחוץ לחברה הערבית, וכן להשתתף בקורסי הכשרה שאינם מותאמים לאוכלוסייה הערבית. מרבית הנשים שמחוץ לכוח העבודה לא השתמשו במחשב בחודש שקדם לבדיקה ו-95% מהן לא השתמשו באינטרנט. מכאן אפשר להסיק כי הן אינן משתמשות בכלים אלו לעתים קרובות. בנוסף, רק ל-18% מהנשים היה רישיון נהיגה. לנוכח בעיות התחבורה הציבורית ביישובים הערביים, היעדר רישיון נהיגה מקשה ביותר על נשים לצאת לעבודה. קשיים אלו עשויים לבוא לידי ביטוי ביתר שאת בקרב כמה קבוצות משנה בחברה הערבית, כמו הנשים הבדואיות.

3. מענים כלליים קיימים לנערוֹת ולצעירות בחברה הערבית

כחלק מתהליך המיפוי והלמידה, התחלנו בתהליך של למידה מעמיקה יותר של המענים המוצעים לנערוֹת וצעירות בחברה הערבית ביישובים השונים. לשם כך, מיפינו מענים ממשלתיים ומענים המוצעים על ידי החברה האזרחית. חלק מהמענים הם בפריסה ארצית וחלקם מבוססי יישוב. חשוב לציין כי ישנה שונות בהיקף המענה, הפעילות ועצימות השירות. בשלב זה של התהליך, בחנו באופן שטחי יחסית את טיב המענה ומידת ההלימה עם הצרכים הקיימים של האוכלוסייה אותה הוא משרת. המטרה העיקרית של מיפוי המענים הייתה לקבל מושג על היקף המענים הקיימים ופריסתם ובכך לקבל זווית נוספת על צרכים שנתרו ללא מענה. רשימת המענים המפורטת מצורפת כנספח.

המענים הקיימים לנערוֹת ערביות בלבד נעים על מערכת של שני צירים. האחד נוגע לרצף שבין טיפול פרטני לפרויקטים קבוצתיים, והשני נע בין מענה שניתן בקהילה להשמה חוץ-ביתית לפי חוק הנוער (טיפול והשגחה). מהמיפוי שנעשה ניתן לראות כי ישנם מעט מאוד שירותים ייחודיים עבור נערוֹת וצעירות ערביות, וכי רוב השירותים מוענקים על ידי משרד הרווחה.

3.א. מענים בתחום האישי

מענים מטעם משרד הרווחה

עו"ס נערוֹת במחלקה לשירותים החברתיים: עו"ס נערוֹת מעניקה ליווי, תמיכה, מיצוי זכויות וטיפול פרטני. יש להדגיש כי, הפונקציה של עו"ס נערוֹת אינה קיימת בכל הרשויות המקומיות, בנוסף בגלל אחוז המשרות המצומצם, וריבוי הצרכים התערבותן בחיי הנערוֹת והצעירות הינה לרוב רק במצבי חירום ובמצבים קיצוניים.

הבתים החמים: מסגרת יומית בקהילה המיועדת ומותאמת לנערוֹת ומעניקה שירות של טיפול, תמיכה, ליווי, העשרה ופנאי מופעלת ב-64 יישובים בארץ. המסגרת נמצאת בפריסה ארצית רחבה יחסית אך מוגבלת מאד במספר מקבלות השירות ובמשך הזמן האפשרי לשהות בה.

תכנית המנטורינג: תכנית העצמה באמצעות לימודים באקדמיה המופעלת בשני מקומות, באוניברסיטת תל אביב ומכללת ספיר (שאינן נגישות עבור צעירות מצפון הארץ).

מרכז עד"י: מסגרת יומית לנערוֹת מנותקות בקצה רצף הסיכון הכוללת השלמת השכלה ומעטפת טיפולית-חינוכית, (קיים מרכז אחד בחיפה לנערוֹת ערביות).

תכנית סל"ע יידיים: מיזם משותף עם ארגון יידיים, זו תכנית ליווי קבוצתי וחונכות אישית לנערוֹת בסיכון, מופעלת ב-4 יישובים ערביים בארץ.

מרכזי סיוע ומרכזי טיפול לנפגעות תקיפה מינית: קיימים שני מרכזי סיוע ושני מרכזי טיפול בנפגעות תקיפה מינית ייעודיים לחברה הערבית המעניקים שירות ארצי.

מרכזי עוצמה: מרכזי עוצמה פועלים לשלב אוכלוסייה בעונו, הסובלת מהדרה ומתקשה למצות את זכויותיה. המרכז מעניק מעטפת ארגונית ומקצועית לשילוב אותה אוכלוסייה בחברה על ידי הגברת ההשתתפות, מיצוי זכויות, זיהוי צרכים ומענים ויצירת רשת תמיכה.

מעני הרשות לקידום מעמד האישה

פועלת לעידוד תעסוקת נשים בדואיות, דרוזיות וצ'רקסיות. הפעילות העיקרית של הרשות היא עריכת קורסים להכשרה ולהעצמה של נשים במגזרים אלו.

מעני החברה האזרחית

במגזר החברתי, פועלות לא מעט עמותות וארגונים המעניקים שירות ארצי, לקידום מעמד הנשים על ידי פרויקטים וסדנאות בתחום התמיכה, הליווי, ההעצמה והעלאת המודעות. עמותות וארגונים אלה פועלים בכל הארץ במסגרות שונות. רוב העמותות שמות דגש על העלאת מודעות, ההעצמה וליווי אולם בהיקפים יחסית מצומצמים בהשוואה למגזר היהודי. חשוב להדגיש, כיכניסתן של עמותות וארגונים אלה למוסדות בקהילה תלויה בנפשות המפעילות והאחראיות על המקום. יש להדגיש שעמותות המזוהות עם תפיסה פמיניסטית לא תמיד רצויות ומעוררות חשדנות בקרב מקבלי ההחלטות דבר הגורם למניעת כניסתן לאותה מסגרת. יש להוסיף, כי הנגישות של עמותות אלה הממוקמות בערים (בעיקר בחיפה ונצרת) עבור נערות וצעירות מהכפרים היא מאוד נמוכה, לרוב הן יכולות להשתמש במענה הטלפוני שאינו מספיק בהחלט. עמותות מוכרות ומרכזיות הן: כיאן, נשים נגד אלימות, אלסוואר ועמותות יהודיות שעובדות עם קהל ערבי כמו עלם.

3.ב מענים בתחום ההשכלה

מענים מטעם משרד הרווחה

3 תכניות ספציפיות בכמה יישובים בודדים המופעלות על ידי משרד הרווחה: **מרכז עד"י** (ראה לעיל), **צל"ש** - לימוד מקצוע והכוונה להתנדבות ולשירות אזרחי, פועלת רק בירכא, **וינגייט** - קורס מדריכי ספורט כחלק מתכנית שיקום.

מענים מטעם משרד החינוך

תכניות להשלמת השכלה: משרד החינוך מפעיל שתי תכניות להשלמת השכלה: 1. תכנית **קידום נוער היל"ה** לגילאי 19-12 אשר נשרו ממערכת בית הספר. 2. **תכנית לחינוך מבוגרים** לגילאי 18 + שמקנה השלמת השכלה ל-12 שנות לימוד ללא בגרויות. שתי התכניות מאוד חשובות, יחד עם זאת, התכנית של היל"ה אינה רלוונטית במקרים של נשירה סמויה והתכנית של חינוך מבוגרים אינה מאפשרת השלמת בגרויות שהינה חובה להמשך לימודי השכלה גבוהה.

תכניות הכוון להשכלה גבוהה: קיימות שתי תכניות משמעותיות השייכות למליג בפריסה רחבה:
1. **תכנית אלרוואד** אשר עובדת בשלושה מישורים, ליווי והכוון לימודי בבתי ספר תיכון, מלגות וליווי במוסדות אקדמאיים וחיבור עם מעסיקים 2. **תכנית קו משווה** הפועלת גם בתוך בתי הספר ומעניקה הכוון לימודי בשכבות י"א וי"ב.

מעני החברה האזרחית

עמותת יכולות: העמותה פועלת לצמצום פערים, העמותה מפעילה שיטה מיוחדת להשלמת תעודת בגרות מלאה בקרב תלמידי תיכון שמאופיינים בהישגים נמוכים. עמותת יכולות פועלת במגזר הדרוזי והבדואי.

מלגות שונות: עמותות וקרנות בודדות המעניקות מלגות ותמיכה לסטודנטים ובין היתר לסטודנטים ערבים, המלגות משרתות בעצם אוכלוסייה חזקה יותר שכבר הצליחה להגיע לאקדמיה.

ג.3 מענים בתחום התעסוקה

מענים מטעם משרד הרווחה

אפיקים: תכנית הכנה וליווי לעולם התעסוקה (6 תכניות ב10 יישובים) **ואפיקים משולבת**- תכנית לליווי צעירים וצעירות עם בעיות וחסמים מורכבים. מספר התוכניות הינו מצומצם מאוד.

בשבילי: תכנית יעוץ והכוונה תעסוקתית, הפועלת בתוך מרכזי הצעירים ותכנית **צל"ש** (ראה לעיל). שתי התוכניות פועלות ביישובים דרוזים.

האוהל החם: תכנית הכנה וליווי לעולם התעסוקה לאוכלוסייה הבדואית ביישוב שגב שלום, יש לציין שמספר הצעירות המשתתפות בפרויקט קטן מאוד.

מענים מטעם משרד הכלכלה

מרכזי ריאן: מרכזי ריאן מיועדים לנשים ולגברים מהחברה הערבית בגילאי 18-64 שאינם משתתפים בשוק העבודה ולמשפרי תעסוקה. המרכזים מעניקים ליווי והכוון תעסוקתי, הכוונה להשלמת השכלה, הכנה לעולם העבודה, השמה, הכשרה מקצועית, תכנית השוברים (מסייעת לרכוש מקצוע במסגרת הכשרה מקצועית) וסיוע לשילוב אקדמאים בשוק העבודה. כיום ישנם 21 מרכזי ריאן 431 שלוחות של המרכזים.

תכנית **אימת'אז'**: להכוון תעסוקתי של צעירים ואקדמאים בלתי מועסקים. יש לציין, כי השירות של המרכזים אינו נגיש עבור אוכלוסיית הצעירות המתמודדות עם מצבי סיכון ומצוקה וכי מספר מצומצם מאוד של צעירות אלה נהנות מהשירותים.

מענים מטעם משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה

קורסים להכשרה מקצועית: אגף הכשרה מקצועית במשרד התמי"ת מפעיל קורסי הכשרה מקצועית למבוגרים בכמה מסלולים. מטרת ההכשרה היא להקנות מקצוע למבוגרים (בני 18 או

יותר), המבקשים ללמוד מקצוע או לעבור הסבה מקצועית כדי לשפר את סיכויי התעסוקה ואת ההכנסה שלהם. תכנית "אורות לתעסוקה", שנועדה להחזיר לשוק העבודה מקבלי גמלת הבטחת הכנסה, מופעלת בכמה אזורים בארץ מאז שנת 2005. התוכנית מבוססת על מודל כוללני לטיפול בנושא התעסוקה – one stop shop – העוסק במגוון תחומים הנוגעים לתעסוקה, ובכלל זה הכשרה, השמה בעבודה ושירותים נלווים כגון סידורי השגחה על הילדים ותחבורה. בתברה הערבית התוכנית מופעלת באזור נצרת.

מענים ממשלתיים נוספים

אשת חיל, שריקאת חיאת (שותפות לחיים): מופעלת בשיתוף גופים כגון גיוינט ישראל, משרד הקליטה, משרד החינוך, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, שדולת הנשים בישראל ורשויות מקומיות. התוכנית נועדה במקור בעבור עולות מאתיופיה והותאמה לקבוצות אחרות של נשים.

חינוך לקריירה: תכנית המיועדת לתלמידים בבתי-הספר התיכוניים בחברה הערבית. התוכנית מופעלת בשיתוף עם שפ"י (שירות פסיכולוגי ייעוצי), והיא נועדה לסייע לתלמידים לקבל החלטות בדבר כיווני קריירה אפשריים בעבורן על סמך שאיפותיהן ויכולותיהן. התוכנית נועדה להעניק לתלמידים כלים לקבלת החלטות נכונות בנושא התעסוקה, מידע על שוק העבודה, מידע על תחומי הלימוד הנלמדים באוניברסיטאות ובמכללות ועל תנאי הקבלה אליהן, וכן הכוונה לחלופות תעסוקתיות אם התלמיד בחר בתחום שאינו מתאים לו.

הרשות לקידום מעמד האישה-תכניות לקידום השוויון בין המינים: בחברה הערבית מיושמת תכנית חומש למגדר ולשוויון בין המינים. אחת הסוגיות המרכזיות המטופלות בתוכנית היא קונפליקט "כפילות קריירה", קרי – המחויבות של נשים לעבודה במשק ביתן ולנורמות של החברה המסורתית שבה הן חיות מול הרצון לעבוד מחוץ לבית.

מעני החברה האזרחית

טכנולוגית הכשרה לצעירות (WEP – Women Empowerment Program): פועלת בשיתוף פעולה בין גיוינט ישראל, תב"ת וחברת התקשורת "סיסקו". התוכנית נועדה לכוון נשים צעירות לתחום הטכנולוגי, שבו הביקוש לעובדים רב ונתון במגמת עלייה וההכנסה הפוטנציאלית בו גבוהה יחסית. התכנית מיועדת לצעירות מקבוצות מוחלשות בחברה שגילן 18-32, בעלות 11-12 שנות לימוד, שאינן עובדות.

"עסק משלך", העמותה להעצמה כלכלית לנשים: תכנית להעצמה כלכלית של נשים מוחלשות אשר מעוניינות לפתוח עסק בביתן אולם אין להן גישה להכשרה ולמקורות המימון הנחוצים לכך. קהל היעד של התוכנית הוא נשים שאינן עובדות מחוץ למשק הבית או שעובדות בעבודות מזדמנות ומתקיימות מהשלמת הכנסה או מהבטחת הכנסה. התוכנית לא כוונה לנשים בחברה הערבית בלבד, אולם היות שהיא יועדה לנשים מוחלשות שמעמדן הסוציו-אקונומי נמוך, רוב הנשים בה הן ערביות, עולות מאתיופיה או מחבר העמים ואימהות במשפחות חד-הוריות. מטרת

התוכנית הינה לסייע לאותן נשים לצאת ממעגל העוני ולהגיע ליציבות כלכלית, והיא כוללת העצמה של הנשים לצד הנחיה וליווי עסקי בעלות מסובסדת והלוואה ללא ערבים.

אג'יק : תכנית אב לפיתוח הזדמנויות תעסוקה בקרב הקהילה הערבית-בדואית. החל בהכשרת נשים ערביות בדואיות חד-הוריות כמסעדותניות וכלה בהכשרת בעלי עדרי כבשים לגידול הכבשים למטרות ייצור מוצרי חלב ובשר. התכניות משלבות הכשרה מקצועית, העצמה אישית, יזמות עסקית, הדרכה בהכנת תכניות עסקיות והשגת מימון.

המרכז היהודי-ערבי לפיתוח כלכלי : פועל להעצמת הנשים הערביות, קידום עצמאותן הכלכלית, האינטגרציה שלהן בחברה והתרומה לכלכלה הישראלית. על מנת להגיע ליעדים אלה מציע המרכז היהודי-ערבי לפיתוח כלכלי קורסי הכשרה ראשוניים לנשים המעוניינות בהקמת עסקים משלהן, מתן ייעוץ משפטי וכלכלי להקמת עסקים לבוגרות הקורסים, ומתן ייעוץ לנשים המעוניינות להרחיב עסקים קיימים.

נשים נגד אלימות : קידום מעמד האישה הערבייה בשוק העבודה דרך סגור מול משרדי הממשלה להסרת המכשולים שעומדים בפני הנשים הערביות, הנגשת מידע לאקדמאיות, מציאת מקומות עבודה מתאימים להכשרתן ולתחום עיסוקן.

עתידה : היוזמה לקידום תעסוקת נשים ערביות. עתידה היא יוזמה חברתית של יד הנדיב, וחזונה הוא שילובן של נשים ערביות בשוק העבודה הישראלי בתפקידים ההולמים את כישוריהן ואת שאיפותיהן ובתנאי העסקה הוגנים ושוויוניים. אוכלוסיית היעד של עתידה הן נשים ערביות בעלות 12 שנות לימוד ומעלה שאינן מועסקות בשכר.

ד.3 סיכום מיפוי המענים

1. **תוכן והיקף המענים** : מהמיפוי ניתן ללמוד, כי רוב המענים לנערות ולצעירות עוסקים בתחום תעסוקה והשכלה בלבד וברובם אינם עונים באופן מספק על צרכיהן אם בשל היקף המענה או בשל מהותו. השירותים הקיימים נותנים מענה לנערות ולצעירות רבות וחלקן אף מצליחות להיטיב להשתמש בהזדמנויות המוצעות להן. אולם, ראוי לציין, כי מענים אלה לרוב אינם זוכים לחשיפה מספקת וישנה קבוצה של נערות וצעירות שלא עולה בידי המערכת להגיע אליהן, או שאינן מצליחות להיעזר בשירותים הקיימים. למשל, התכניות לקידום השכלה פונות לרוב לאוכלוסיות חזקות יותר הנמצאות כבר במסגרות בית ספריות והמעוניינות בקידום השכלתן. כמו-כן מבחינת תוכן המענים, במסגרת תכניות הרווחה יש אלמנטים של קידום השכלה אבל הם בעיקר מעניקים הכשרות מקצועיות ולא לימודים גבוהים. בנוסף, אין מספיק מענים בתחום הפנאי של נערות וצעירות.

2. **מענים לזמן מוגבל** : תובנה מרכזית העולה מהמיפוי והיא תקפה גם למענים בכלל החברה הישראלית היא שהמענים בקרב נערות וצעירות הם ממוקדים וניתנים לתקופת זמן מוגבלת.

3. **מענים על פני רצף וראייה הוליסטית** : חסרה התייחסות וחיבור בין מענים נוספים על פני רצף גילאי או תוכני. ישנו חוסר מהותי בתכניות ייחודיות לנערות ולצעירות ערביות. יתרה מכך, המענים הקיימים מתמקדים לרוב בתחומים ספציפיים בין אם זה מתן מענה רווחתי, שיפור

השכלה או מציאת הדרך לתעסוקה. המענים פועלים באופן מופרד זה מזה ולא קיימים מענים הרואים את הנערה באופן הוליסטי, מענים הפרוסים על כל תחומי חייה, ורובם אינם עובדים על פי התפיסה הפמיניסטית.

4. **התאמת המענים** : לרוב המודלים נלקחים מהחברה היהודית עם מעט מאוד התאמות מגדריות ותרבותיות לאוכלוסיית היעד. לדוגמא, תכניות לעידוד תעסוקה של נשים ערביות מופעלות בכמה מישורים. בין היתר אפשר להבחין בין תכניות המיועדות לנשים (ובכללן נשים ערביות), תכניות המיועדות לאוכלוסייה הערבית (ובכללה נשים) ותוכניות כלליות לעידוד תעסוקה. נראה כי תכניות המופעלות על-ידי משרדי המשלה הן בדרך כלל תכניות ממוקדות יותר, ואילו תכניות המופעלות על-ידי משרדי ממשלה הן בדרך כלל תכניות כלליות ומיועדות לקבוצות אוכלוסייה רחבות. כמו כן, נראה כי תכניות המופעלות על-ידי המגזר השלישי הן בדרך כלל תכניות ממוקדות יותר, ואילו תכניות מממנת) נותנות בדרך כלל מענה הוליסטי יותר לסוגיית התעסוקה של נשים ערביות, שכן הן עוסקות גם בנושאים נלווים כמו העצמת נשים.

5. **גישה מסורתית** : ניכר, כי ישנה נטייה בקרב הרבה מהגופים הפועלים עם נשים ערביות לנתב את דרכן ההשכלתית והתעסוקתית למקצועות "נשיים" כגון : טיפוח חן, ספרות וגננות. ישנו פחות דגש על פתיחת אופקים למקצועות טכנולוגיים, הרלוונטיים לעולם התעסוקה של היום ומתגמלים יותר.

6. **נגישות** : מתוך המיפוי עלה, כי חיסרון מרכזי של המענים, בעיקר אלו בעלי פריסה ארצית ורחבה, היא דווקא חוסר נגישות לאוכלוסייה המוחלשת ביותר. המבנה הפיזי של השירותים הארציים ממוקם בערים הגדולות הערביות (חיפה, יפו, נצרת וכ"ו) מה שמצריך התניידות שלרוב אינה אפשרית בעיקר לנערות וצעירות מיישובים מרוחקים.

7. **מנהיגות קהילתית** : ישנו מחסור במענים בכל הנוגע לתחום האקטיביזם החברתי, מענים שיניעו את הנערות והצעירות להיות פרואקטיביות ביחס לחייהן ויכוונו אותן להיות מנהיגות בקהילות שלהן.

לסיכום, המענים לנערות ולצעירות ערביות מתמקדים בעיקר באוכלוסייה המוחלשת ביותר או באוכלוסייה החזקה. האוכלוסייה שנמצאת באמצע של נערות וצעירות מרקע ממוצע שאינן בולטות לא לטובה אך גם לא לרעה אינן מקבלות מענה מספק. על מנת להוביל לשינוי משמעותי ומהותי במיקומן של נערות וצעירות בחברה הערבית יש להסתכל על כלל הנערות והצעירות באופן הוליסטי ולספק לכל נערה את המענים שנכונים לה הן בעצימותם והן בתוכנם.

4. תובנות

עיקר תהליך הלמידה הנמשך בנושא נבע מקריאת חומר תיאורטי עדכני ורלוונטי. בנוסף לקיומן של שיחות טלפוניות, מפגשים בשטח ושולחנות עגולים עם עובדים/ות בתחום נערות/צעירות: מפקחות, מנהליות מחלקות רווחה, עו"סיות העבודות עם נערות, עו"סיות בבתים החמים ועוד מסגרות המעניקות שירות לנערות וצעירות, יועצות בתי ספר, עובדות בעמותות, פורומים וארגונים חברתיים, נציגי משרדי ממשלה, חוקרים וחוקרות ובעלי תפקידים באקדמיה אשר להם ניסיון בתחום (ראה נספח לפירוט). בנוסף, נערכו 4 קבוצות מיקוד של נערות וצעירות בגילאי 16+ המגיעות מרקע שונה והמוכרות למחלקות הרווחה באזורים שונים בארץ. מפגשים אלה חידדו בפניי את מצוקתן של הנערות והצעירות הערביות ואת החסמים המונעים מהן להתקדם ולהגיע לעצמאות ומימוש עצמי. בסיכומי של דבר, התקבלה תמונה רחבה על המענים הקיימים כיום עבורן ועל איכות מענים אלה וכמובן על החסרונות והמחסור במענים.

חלק משמעותי בלמידה הוא שיתוף הנערות והצעירות בתהליך. צעד זה נובע מתפיסת עולם חברתית שרואה בנשות המקצוע ואוכלוסיית היעד (הנערות והצעירות) כשותפות לתהליך. תפיסת עולם ששמה את חווית הנערה/צעירה במרכז בתהליך בניית תכנית ההתערבות מתחילת שלב המיפוי. עד כה נערכו 4 קבוצות מיקוד ב 4 יישובים שונים בארץ בהן נבדק עם הנערות והצעירות מה הצרכים שלהן, האם הן מקבלות מענה לצרכים אלה, מה החסמים שעומדים בפניהן ואיך לדעתן ניתן לעזור להן להתגבר על חסמים אלה ומה הם הדברים החשובים להן בעיניהן. מקבוצות המיקוד שהתקיימו ניתן ללמוד כי הנערות והצעירות חסרות בטחון עצמי, חסרות מודעות אישית וחברתית, וכי רובן בעלות מיומנויות וכישורים נמוכים מאוד לצורך שילוב בהשכלה ובעולם העבודה. אף על פי כן, יש אחוז לא מבוטל שמורגש כי קיים אצלן פוטנציאל לקידום לקראת שילוב באקדמיה ובמקומות עבודה ותעסוקה. להלן עיקרי החסמים והצרכים שהנערות והצעירות העלו:

- הנערות והצעירות הביעו רצון רב להשתלב באקדמיה או ללמוד כל מקצוע שיקדם אותן ויפתח בפניהן אופציות לעבודה.
- הן מייחסות חשיבות מאוד גדולה לתעודת בגרות ולתעודה אקדמית.
- הן מתארות הרבה חסמים תרבותיים, כלכליים ומבניים.
- חסרות להן מסגרות לפנאי ולמפגש עם קבוצת השווים.
- הן מאוד זקוקות לליווי, הכוונה ותמיכה.
- חסרה להן כתובת אחת שתרכז עבורן את האפשרויות הקיימות: הנגשת מידע, זכויות, תכניות קיימות.
- זקוקות לתיווך חיצוני מול המשפחות והקהילה.
- מאוד רוצות מקום עבורן שלא יהיה מתויג כרווחה.

4.א. תובנות כלליות לגבי נערות וצעירות ערביות

- **מחסור בתכניות:** מתוך מיפוי המענים עולה כי ישנו מחסור גדול במענים ובשירותים נגישים ומותאמים עבור נערות וצעירות בחברה הערבית, דבר המשאיר את אנשי המקצוע חסרי אוניס אל מול הסוגיה.
- **הבדלים בין קבוצות האוכלוסייה:** החברה הערבית הינה חברה מגוונת, ניתן לראות כי קיים שוני גדול בין היישובים הערביים וכתוצאה מכך בין הנערות והצעירות.
- **ייאוש ואכזבה מתכניות קודמות:** חשוב לציין כי ניסיונות קודמים שלא חוללו את השינוי המיוחל יצרו בקרב הנשים תחושת אכזבה ואף ייאוש באשר לסיכויי ההצלחה של תכניות חדשות. תחושות אלה עלולות לסכל כל ניסיון טוב מצד התומכים המוכנים להושיט יד ולעזור.
- **אקטיביזם ומנהיגות:** סוגיה שעלתה בקרב אנשי מקצוע ופעילות בחברה הערבית היא הצורך בפיתוח תחום האקטיביזם החברתי והמנהיגות בקרב נערות וצעירות
- בגלל היעדר תשתיות ומשאבים תקציביים בחברה הערבית, סוגיית הפנאי כמעט לא מקבלת מענה ממוסד עבור צעירות בחברה הערבית, דבר המביא לתחושה של ריקנות תרבותית.
- **השתייכות חברתית ופנאי:** ישנו צורך במסגרת השתייכות חברתית, פנאי ומפגש עם קבוצות השוות לנערות.
- **חוסר במענים מניעתיים:** התערבות של עובדת סוציאלית בחייהן של נערות וצעירות נעשית לרוב במקרה חירום של פגיעה עצמית, ניסיון התאבדות, אלימות ואין מענים מניעתיים או מקדמים לכלל הנערות והצעירות ביישוב, כך שנערה שאינה בקצה רצף הסיכון נשארת שקופה ללא שום פתרון לבעיותיה. קיים צורך בעבודה עם אוכלוסיית הביניים ולא עם אוכלוסיות קצה, אוכלוסייה זו הינה שקופה ולא מקבלת מענים לצרכיה.
- **צורך בדמות מלווה:** בעקבות העומס של עובדות המחלקה לשירותים החברתיים או העדר עובדות, לנערות והצעירות המתמודדות עם מצבי מצוקה, אין דמות המהווה עבורן מענה להתלבטויות השונות שהן חוות.
- **מחסור במיומנויות וכישורים:** השגת רישיון נהיגה, ניידות ושפה עברית.
- **הכנה לחיים:** צורך בהכנה לחיי זוגיות וחיי עצמאות על ידי סדנאות של העלאת מודעות וליווי פרטני.

4.ב. תובנות בתחום ההשכלה

- **נשירה סמויה:** אחוזי הנשירה הסמויה גבוהים מאוד בחברה הערבית, הנתונים הקיימים על נשירה גלויה אינם משקפים את המציאות. בפועל הרבה נערות אינן מבקרות בבית ספר באופן סדיר אך הן לא מדווחות. בנוסף תלמידות ערביות פועלות לרוב מתוך רצונו חברתי לכן הן מגיעות לבתי הספר אך אינן שותפות לחומר הנלמד (נושרות השכלה) דבר

המקשה על אבחנת הבעיה. כמו-כן, בתי הספר מסרבים להכיר בהן כנושרות בגלל הרצון של בית הספר לעמוד בקריטריונים להצלחה.

- **מצב מערכת החינוך:** בגלל המצב הקשה של מערכות החינוך בחברה הערבית תלמידים/ות נאלצים לקבל שיעורי עזר פרטיים על מנת לעבור את מבחני הבגרות. לנערות המגיעות ממשפחות עם מצב סוציאקונומי קשה אין אפשרות לעשות זאת וסיכוייהן לעבור בהצלחה את הבחינות נמוכים.
- **צעירות אקדמאיות:** יש לציין, כי כיום כמעט אין תכניות המיועדות לערביות אקדמאיות, חוץ מהפעילות המצומצמת למדי של עמותת "קו משווה".
- **הסללה:** ניתן לראות, כי ישנו תהליך הסללה לנערות במיוחד בבתי ספר טכנולוגיים, אי הענקת תעודות סיום ותעודות בגרות וצמצום האופציות של המקצועות הנלמדים.

ג.4 תובנות בתחום התעסוקה

- **תחבורה ציבורית:** ביישובים הערביים התחבורה הציבורית מהווה מחסום משמעותי בנגישות לשירותים מחוץ ליישוב. במיוחד עבור משפחות במצב כלכלי חברתי נמוך.
- **היצע מוגבל:** היצע מקומות העבודה המצומצם לאוכלוסייה הערבית בכלל, ולנשים בפרט, הוא אחד החסמים הבולטים המונעים מנשים ערביות להשתלב בשוק העבודה.
- **הכשרה מקצועית:** אחד הצרכים הבולטים הוא הצורך בתכניות הכשרה מקצועית והשמה המכוונות למקצועות מבוקשים ולגובה השכר, בעיקר מקצועות טכנולוגיים. החשיפה צריכה להיעשות עוד בשלב הלימודים התיכוניים, אם לא קודם לכן, לצד תכניות להעצמתן.
- **יזמות עסקית:** הקמת עסקים קטנים יכולה להיות אחת השיטות המתאימות והיעילות לעידוד תעסוקה בקרב נשים ערביות ואשר יכולה להוות פתרון לבעיות כגון: חלוקת הזמן בין בית לעבודה והעדר מקומות עבודה ההולמים את הכשרתן.
- **חסמים מבניים:** עידוד השתתפותן של הנשים הערביות בשוק העבודה אינו טמון בהתחשבות או בהסרת החסמים התרבותיים בלבד, אלא בהסרת החסמים המבניים והנגשת השירותים עבורן.
- **הכנה לעולם העבודה:** חוסר במיומנויות חיפוש עבודה והיכרות עם דרכי חיפוש, כתיבת קורות חיים והתכוננות לראיונות עבודה.

ד.4 תובנות בנוגע למודל העבודה

- **איגום משאבים:** המענים המעטים הקיימים אינם שייכים לגוף אחד וכל גוף או משרד מדבר שפה אחרת ומגדיר את הבעיה באופן שונה. גיוס כל המערכות ביישוב רווחה חינוך ובריאות מאוד חשוב להצלחת הפרויקט.
- **חוסר התאמה תרבותית ומגדרית:** המסגרות הטיפוליות הקיימות נבנו כחיקוי למסגרות שעוצבו על מנת לשרת את האוכלוסייה היהודית, יש צורך לבנות מסגרות מתאימות לנערות ערביות בהקשרים הייחודיים החברתיים והתרבותיים.

- **התערבות בראייה הוליסטית:** תהליכי העצמה אישית, אשר אינם מגובים בתהליכי שינוי מדיניות ועבודה מקבילה עם המשפחה והקהילה, לא יאפשרו שינוי של ממש. חשיבות של עבודה בשלושה מישורים על הרצף של: נערה – משפחה – קהילה.
- **עבודה עם משפחות הנערות והצעירות:** עבודה עם הורים היא נושא מאוד חשוב גם על מנת לקבל לגיטימציה לפרויקט וגם לצורך עבודה מקבילה של העלאת מודעות.
- **תשתיות ביישובים:** הרשויות המקומיות בחברה הערבית לרוב מאוד חלשות, לכן מבנה והסעות צריכים להיות חלק מהמודל המוצע.

5. מיפוי יישובי

תהליך המיפוי החל במיפוי כללי של כלל היישובים הערבים בישראל. סך כל היישובים עומד על 164 יישובים ברחבי הארץ. בספירה נכללו גם ערים מעורבות ויישובים בלתי מוכרים. על מנת לבחור שמונה יישובים בהם המיזם יפעל כפיילוט (בהדרגה בתהליך של ארבע שנים) נערך תהליך מיפוי המורכב מהשלבים הבאים:

שלב 1: מיפוי כללי של כלל היישובים הכולל את המידע והנתונים הבאים: אזור, סוג יישוב, מספר תושבים, אשכול חברתי-כלכלי, אחוז זכאות לתעודת בגרות ומתוכם אחוז בעלי תעודת בגרות איכותית (המאפשרת כניסה למוסד להשכלה גבוהה), אחוז הצעירים ביישוב, מספר הנערות והצעירות ביישוב.

שלב 2: סינון ראשון של יישובים לא מוכרים ומועצות אזוריות. הסינון נערך מתוך מחשבה שבתקופת הפיילוט האתגר של לעבוד ביישובים בלתי מוכרים הוא גדול מדי בשלב זה ועבודה במועצות אזוריות אינה מאפשרת עבודה מרוכזת ביישוב אחד והיא מורכבת מדי לוגיסטית לשלב זה. בתום שלב זה נותרו עם 84 יישובים.

שלב 3: סינון יישובים לפי קריטריון (נתון קיים) של מספר נערות וצעירות. הסף לסינון היה יישובים בהם מספר הנערות והצעירות קטן מ-1,100. קריטריון זה נקבע על מנת שתהיה מסה משמעותית של נערות וצעירות ביישוב על מנת לאפשר עבודה אפקטיבית ולמידה משמעותית מתהליך הפיילוט. בתום שלב זה נותרו עם 45 יישובים.

שלב 4: קריטריונים לסינון של 10 יישובים פוטנציאליים בהם ייערך מיפוי יותר מעמיק ובעל אופי איכותני.

שלב 5: קביעת קריטריונים בעלי אופי איכותני שלפיהם ייערך מיפוי המשך ל-10 יישובים. מטרת הלמידה והמיפוי בשלב זה היא לקבל מבט עמוק יותר על אופי העבודה ביישוב, האופק לשיתוף פעולה על סמך ניסיון עבר, מקצועיות ומוכנות לעבודה משותפת של בעלי מקצוע, הסיכוי לקיימות של המיזם ביישוב, מוטיבציה של בעלי התפקידים וכו'. בתום שלב זה ייבחרו 4 יישובים לסבב הראשון של הפיילוט.

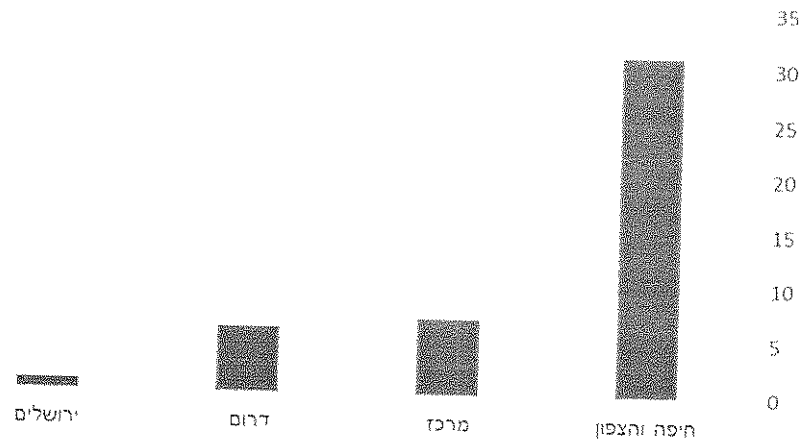
5.א תיאור כללי ונתונים מרכזיים על 45 היישובים שנותרו בתהליך המיפוי

1. מעמד מוניציפלי של 45 היישובים

29	מועצות מקומיות
16	עיריות

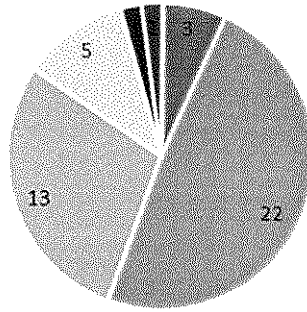
2. חלוקה לפי מחוזות

מספר יישובים לפי מחוז

3. חלוקה לפי אשכול חברתי כלכלי

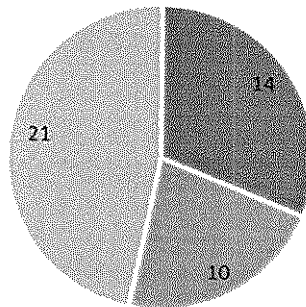
מספר יישובים לאשכול חברתי כלכלי

אשכול חברתי כלכלי 1 * 2 * 3 * 4 * 5 * 6 * 7 * 8

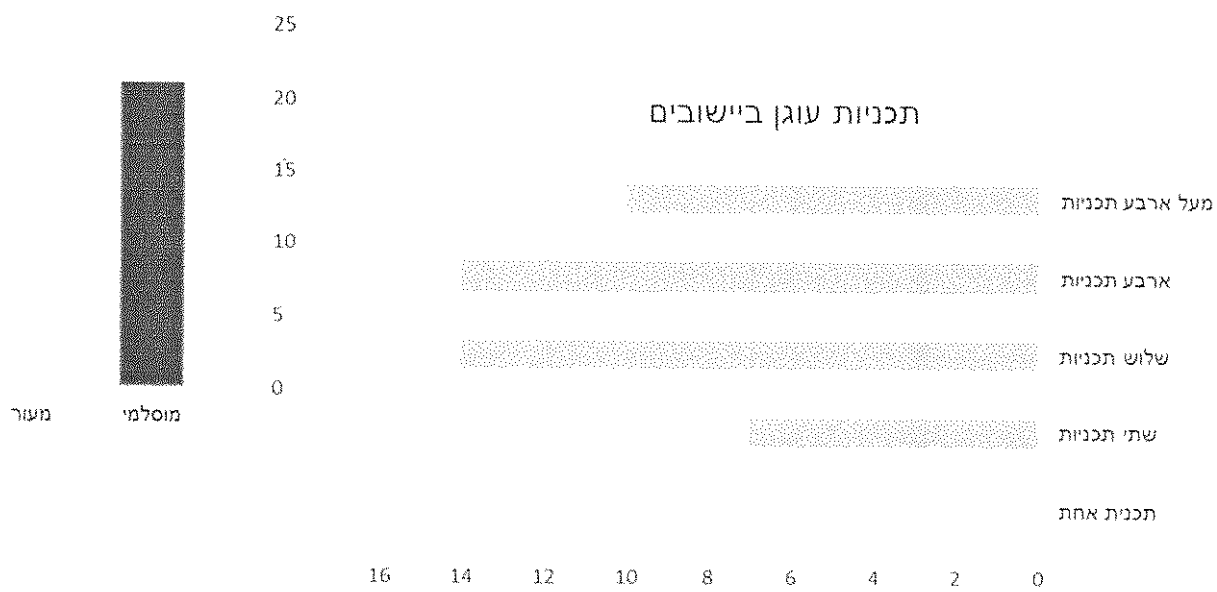
4. מספר נערות ביישוב

חלוקת יישובים לפי מספר הנערות

טווח מספר הנערות ביישוב מעל 2000 * 1500-2000 * 1100-1500

5. חלוקה לפי עדה

6. **תכניות עוגן ביישוב- הימצאותה של לפחות תכנית עוגן אחת ביישוב לפי הרשימה הבאה:** בית חם, רואד, ריאן, מרכז עוצמה, קידום נוער.

6. המלצות

א.6 עקרונות עבודה מנחים למודל

- **רגישות תרבותית ומגדרית:** התאמת מודל העבודה לייחודיות של כל יישוב- אופי הקהילה, לכידותה ומנהגיה משפיעים באופן ישיר על האפשרויות וההזדמנויות שעומדות בפני הנערה בהתמודדותה עם מצבי מצוקה שונים, כאשר יש להתייחס לייחודיות ולשוני של הקונטקסט בין קבוצה לקבוצה על מנת ליצור שירותים רלוונטיים ויעילים. יש לשים לב להבדלים בין הנערות: אלה הגרות בערים מעורבות דוגמת יפו, רמלה, לוד, עכו, נצרת, וחיפה; נערות המתגוררות בכפרים בצפון הארץ מול אלו החיות בדרום הארץ; נערות מוסלמיות נוצריות, דרוזיות בדואיות.
- **הנגשה:** הקמת מבנה יישובי אחד הכולל בתוכו את כל השירותים והמענים לנערות ולצעירות ביישוב. (ביישובים קטנים יש לשקול את האופציה למענה אזורי עם הסעות מסודרות).
- **חדשנות ויצירתיות:** התמקדות בפרקטיקה של שינוי והטלת ספק במוכר ובידוע ביחס לפיתוח מענים עבור צעירות במצבי סיכון, בדיקת צרכים והתאמת מענים. (לא לשכפל רעיונות ותכניות שלמות מקהילות אחרות).
- **למידה תוך כדי תנועה:** לאחר למידה כללית של צרכיהן של נערות וצעירות, חשוב להתחיל לפעול בתוך היישובים תוך כדי להיות קשובים לשטח ולצרכים החדשים העולים במהלך הפעלת הפרויקט על מנת להתאים את השירות כל הזמן עבור האוכלוסייה.
- **שיתוף פעולה ועבודה בגובה עיניים:** כל בעלי העניין שותפים ליוזמה- האוכלוסייה, מי שעובד עם האוכלוסייה, קובעי המדיניות שמשפיעים על האוכלוסייה, נציגי הקרנות התומכות והארגונים הרלוונטיים הפועלים בקהילה.
- **גמישות:** מענה רב גילאי ורב שנתי, יצירת רצף של שירותים ומענים ומתן המענה אינו מוגבל בזמן והוא מותאם לצרכי הנערות והצעירות בהתאם להתפתחותן האישית.
- **ראיה הוליסטית:** להסתכל על הצעירות במבט של 360 מעלות ולעבוד במישור האישי, המשפחתי והקהילתי.
- **ערך הקבוצה:** יצירת כוח נשי לתמיכה: ההשתייכות לקבוצה משמשת להשגת בטחון וכוח וגם מקור לצמיחה והתפתחות. עבור הנערות והצעירות קבוצת השווים היא מאוד משמעותית כדי לשתף, להזדהות, לעבור תהליך ולשנות.
- **צוות מקצועי:** יצירת קשר משמעותי עם דמות קבועה שעוברת הכשרות והתמחות בתחום העבודה עם נערות וצעירות.
- **הצלחה ניתנת למדידה:** הצלחה בשתי רמות: ראשית, השינוי שיתחולל יהיה מערכתית ומשמעותי מעבר להצלחה נקודתית. שנית, השינוי יתבטא בתוצאות מדידות וברות השגה.

6.ב. תכנים או מענים מוצעים

- **אישי וחברתי** : מרחב נשי פתוח המעניק שירות של העצמה, תמיכה והעלאת מודעות, כישורי חיים, ליווי והכוונה, מיצוי זכויות, מיומנויות רכות, התמודדות עם ניצול במדיה ואינטרנט, הכנה לחיי משפחה זוגיות וחיים עצמאיים, תפיסת נשיות, דימוי עצמי ודימוי גוף, פנאי, העלאת מודעות בנושא נישואי בוסר, עבודה עם משפחות הנערות, מנהיגות ואקטיביזם קהילתי.
- **השכלה** : אבחונים, השלמת השכלה ובגרויות, סיוע לימודי, חשיפה לעולם האקדמי, הכוון לימודי, עברית מדוברת, לימודי מחשבים וטכנולוגיה.
- **תעסוקה** : אבחון והכוון תעסוקתי, הכשרה לתעסוקה, עזרה במציאת עבודה, התאמת ההכשרה לצרכי השוק, הכנה לחיי עבודה, יצירת הזדמנויות להתנסות ביזמות עסקית ומימון יוזמות עסקיות.
- **משפחה** : הכוונה להורי הנערות והצעירות, טיפול משפחתי, ליווי והעלאת מודעות.
- **בריאות** : העלאת מודעות וחינוך לבריאות ומיניות, קורסים, השתלמויות והרצאות פתוחות לנערות וצעירות בנושאי בריאות האישה, תזונה דימוי גוף ומיניות.

6.ג. מטרות ויעדים

חזון

יצירת סביבה וקהילה שהינה מקבלת, תומכת ומעצימה לנערות וצעירות ערביות ביישוב, כזו שתאפשר להן להביא עצמן לידי ביטוי, לממש את הפוטנציאל שלהן ולהיות חלק משמעותי ומוביל בקהילה.

מטרות

- צמצום מספר הנערות והצעירות הנמצאות במצבי סיכון ומצוקה
- העצמה, שיפור דימוי עצמי וביטחון עצמי
- קידום נערות וצעירות להשכלה גבוהה בהתאם ליכולותיהן ולרצונותיהן
- קידום מנהיגות והובלה בקרב נערות וצעירות למען אקטיביזם, השפעה על סדר היום ויצירת שינוי חברתי
- יצירת עצמאות כלכלית בקרב נערות וצעירות ערביות
- הרחבת והנגשת השירותים הקיימים לאוכלוסיית הנערות והצעירות בשלושה רבדים: בתחום האישי- רווחה, העצמה ופנאי בתחום החינוך- השכלה והכשרה, בתחום התעסוקה- הסללה והשמה

יעדים

היעדים ייקבעו לכל יישוב וקהילה בנפרד על סמך הצרכים שיעלו מתוך המיפוי היישובי המעמיק. דוגמאות ליעדים אפשריים למטרות שצוינו לעיל:

מטרה 1: צמצום מספר הנערות והצעירות הנמצאות במצבי סיכון ומצוקה .

← יעד: צמצום מספר הנערות ביישוב המוגדרות בסיכון ב%30 תוך שנתיים.

מטרה 2: קידום נערות וצעירות להשכלה גבוהה בהתאם ליכולותיהן ולרצונותיהן.

← יעד: תוך שנתיים 80% מהצעירות ביישוב אשר הינן בעלות תעודת בגרות

איכותית יפנו ללימודים גבוהים.

מטרה 3: הרחבת והנגשת השירותים הקיימים לאוכלוסיית הנערות והצעירות בשלושה רבדים:

בתחום האישי- רווחה, העצמה ופנאי; בתחום החינוך- השכלה והכשרה; בתחום התעסוקה- הסללה והשמה.

← יעד: תוך שנתיים מיישום המיזם יהיו ביישוב מענים מכל התחומים (אישי, חינוך

ותעסוקה) אשר יהיו נגישים לנערות וצעירות היישוב (היקף, כמות וסוג המענים

יקבעו לכל יישוב בנפרד לפי המיפוי היישובי).

ייחודיות המיזם

ייחודיות המיזם הינה באפשרות לעצב שירות אוניברסלי שמטרתו לקדם נערות וצעירות בכל תחומי החיים. הפרויקט יקדם וישפר מיומנויות שונות ויתרום לכל משתתפת להשתלב בחברה ולהיות חלק ממנה באופן פעיל. נוסף לכך הוא יהיה שירות רגיש מגדרית ותרבותית ומותאם עבור צרכיהן של נערות וצעירות ערביות, הפרויקט יעבוד בשיטה של איגום משאבים ושירותים קיימים עבור נערות וצעירות תחת קורת גג אחת, בנוסף למתן שירות מעטפת של תמיכה וליווי.

6. ד. אבני דרך

שלב	אבני דרך
1	מיפוי ארצי: תמונת מצב, מענים ותכניות קיימות + מיפויי יישובי כללי
2	בחירת יישובים פוטנציאליים לפיילוט- לאחר סינון ראשוני
3	למידה ומיפוי של 6-8 יישובים פוטנציאליים והאופק לעבודה ביישוב: נכונות ומחויבות ראש המועצה, מחלקת חינוך ומחלקת רווחה, מענים קיימים, שותפים בקהילה ומענים חסרים. בתום המיפוי בחירת 4 יישובים לסבב הראשון של הפיילוט
4	במקביל- בניית מודל עבודה כללי ומודל תקציבי, מטרות ויעדים
5	בחירת רכזות יישוביות מתאימות: תקופת הכנה, הכשרה והדרכה
6	מיפויי יישובי מעמיק לצורך עבודה ביישוב הכולל רשימה שמית של נערות וצעירות בגילאי 16-25 ביישוב והסטטוס של כל אחת, גיוס שותפים לדרך מתכניות וגופים פעילים ביישוב ובדיקת צרכים בקרב הנערות והצעירות

7. המודל המוצע

7.א. המודל התיאורטי

מודל העבודה מתבסס על הנחה לפיה נערות וצעירות בגיל ההתבגרות והבגרות המוקדמת מוטרדות מנושאים ייחודיים הקשורים בהתפתחותן הנשית והאישית. זאת במיוחד מאחר והמסגרת הבית ספרית אינה מספקת מענה הולם לצרכים אלה וקיים מחסור גדול במסגרות טיפוליות, בלתי פורמאליות המעניקות שירות עבורן. בשל כך התוכנית שואפת ליצור שינוי משמעותי בחייהן של נערות וצעירות ערביות, לפעול לקידומן האישי לקראת השתלבות במסגרות נורמטיביות (לימודים, תעסוקה, חברה) ולמימוש עצמאות ויכולות אישיות. התוכנית תישען על שיתוף פעולה ואיגום משאבים בין גורמים שונים הקיימים ופועלים בשטח בתחום נערות וצעירות ותעניק בנוסף מעטפת של ליווי תמיכה והנגשה.

תפיסה מקצועית: העשור האחרון מאופיין בראיית הנערות והצעירות המתמודדות עם מצוקות חיים בהקשרן החברתי, בהיותן "הנשים שבדרך" בחברה שיש בה הבדלים של ממש בין גברים לנשים. הספרות המקצועית העדכנית העוסקת בהתערבות מקצועית עם נערות וצעירות מדגישה את יעילותן של גישות אלטרנטיביות בטיפול, המבוססות על מודל של יחסים/התקשרות. על פי מודל זה המוטיבציה המרכזית של נערות וצעירות לאורך החיים היא ביסוס תחושה חזקה של קשר. נערות וצעירות זקוקות למערכת יחסים המבוססת על הדדיות ושוויון בכדי לצמוח, להתעצם ולפתח תחושת ערך עצמי. האמצעים המתוארים כיעילים על פי עקרונות אלו הם עבודה קבוצתית במרחבים נשיים ויצירת קשר ב"גובה העיניים", אשר באמצעותו מצומצמות תחושת האשמה והסטייה שבהתנהגויות המצוקה. המרחבים הנשיים מאפשרים לנערות לשוחח על קשיים ומצוקות ומסייעים לאיתור מוקדם והפניות לגורמים המתאימים. תפיסה זו אינה מתייגת הרואה בנערה/צעירה אדם שלם בסביבתו.

7. ב. מרכיבי הפרויקט

1. **מנהלת ארצית** - אחריות כללית על הפרויקט ברמה ארצית
2. **רכזת יישובית** - אחד הנושאים המרכזיים העולים מן הספרות המקצועית בנוגע לעבודה עם קבוצות בכלל וקבוצות מוחלשות בפרט, הוא הצורך והיכולת של אוכלוסייה זו להפיק מקשר משמעותי, לכן הימצאותה של דמות מקצועית מרכזית מלווה בתכנית הינו הכרחי. תפקיד הרכזת הוא לנהל את הפרויקט ברמת היישוב לבנות תכנית מתאימה ולהציב מטרות ויעדים כלליים ליישוב וספציפיים לכל משתתפת.

3. **מערכת מחשוב** - מערכת המאפשרת תיעוד נתונים ובניית תכניות

4. **מחקר** - ליווי מחקרי לבדיקת יעילות הפרויקט ומרכיביו

5. **ייעוץ והדרכה**- שירות הדרכה עבור המנהלת הארצית
6. **הכשרות**- הכשרת הצוותים שיפעלו בשטח
7. **הצטיידות**- מבנה פיזי קבוע מותאם ומונגש עבור הנערות והצעירות ביישוב והוצאות שוטפות ומשרדיות.
8. **ייעוץ וטיפול פרטני**- אבחונים ומפגשים פרטניים
9. **מעורבות קבוצתית**- מפגשים קבוצתיים של העלאת מודעות והעצמה
10. **עזרה בשיעורי בית והכנה במבחנים**
11. **השלמת השכלה ובגרויות**
12. **הכנה למבחן הפסיכומטרי**
13. **הכוון לימודי**
14. **לימודי עברית תעסוקתית**
15. **לימודי מחשבים**
16. **הכוון תעסוקתי והכנה לעולם העבודה**
17. **השמה וחיבור עם מעסיקים**

7. ג. אוכלוסיית היעד
נערות וצעירות ערביות בגילאי 16-25 אשר סובלות ממצוקה חברתית, כלכלית, משפחתית וממיעוט הזדמנויות. בעלות מוטיבציה להשתלב בתכנית, לעשות שינוי ולהתקדם.

7.7 מבנה התכנית

התכנית תעסוק ב 3 מישורים עיקריים

1. **העצמה ופיתוח אישי וחברתי** - המודל המוצע כולל תהליך העצמה לנערות. הנערות ייחשפו לתכנים של מגדר, דימוי עצמי וכישורים חברתיים. בניית בסיס רגשי, שכולל יצירת אימון של הנערה/צעירה בעצמה ביכולותיה ובעולם החיצון, רכישת כלים ומיומנויות חברתיות בסיסיות וכישורי חיים ובניית ועיצוב עתיד. בנוסף פיתוח מנהיגות ואקטיביזם חברתי.
2. **קידום ההשכלה**- התגברות על חסמים פנימיים וחיזוניים בדרך למימוש ולהצלחה בהשכלה תיכונית ועל-תיכונית (לימודים גבוהים או הכשרות) הסיוע יכלול גם: הכוון לימודי, שיעורי עזר, הנגשת האקדמיה עבור הצעירות ומלגות
3. **שילוב בשוק התעסוקה**- היכרות עם עולם התעסוקה, חשיפה לאופציות העומדות בפניהן וסיוע בהסדרת החסמים המונעים השתלבות בשוק העבודה למשל: לימודי

תיאוריה, שפה עברית, מחשבים, הכשרה, השמה, תחבורה ציבורית, הסעות וחיבור עם מעסיקים.

אופן העבודה

1. **עבודה ברמה קבוצתית** : לקבוצה יש ערך מאוד חשוב בתהליך ההעצמה , הקבוצה הופכת למקום של למידה קבוצתית משותפת , שאיבת וקבלת כוחות וחיזוק , אוורור רגשי ותמיכה ,יעילות בתהליכי למידה קבוצתיים שמשותפים בין הנערות/צעירות בקבוצה.
2. **ליווי אישי** : לצד הנושאים הקבוצתיים המשותפים , לכל נערה/צעירה יש את הצרכים הספציפיים והייחודיות שלה. בניית תכנית אישית מקנה לכל אחת מהן תחושת ביטחון שליטה על התהליך, וכן הן יכולות למצוא כתובת ואוזן קשבת בעת של רגרסיה.
3. **השכלה** : אבחונים, השלמת השכלה ובגרויות, סיוע לימודי, חשיפה לעולם האקדמיה, הכוון לימודי, עברית מדוברת, לימודי מחשבים וטכנולוגיה.

מנהלת ארצית

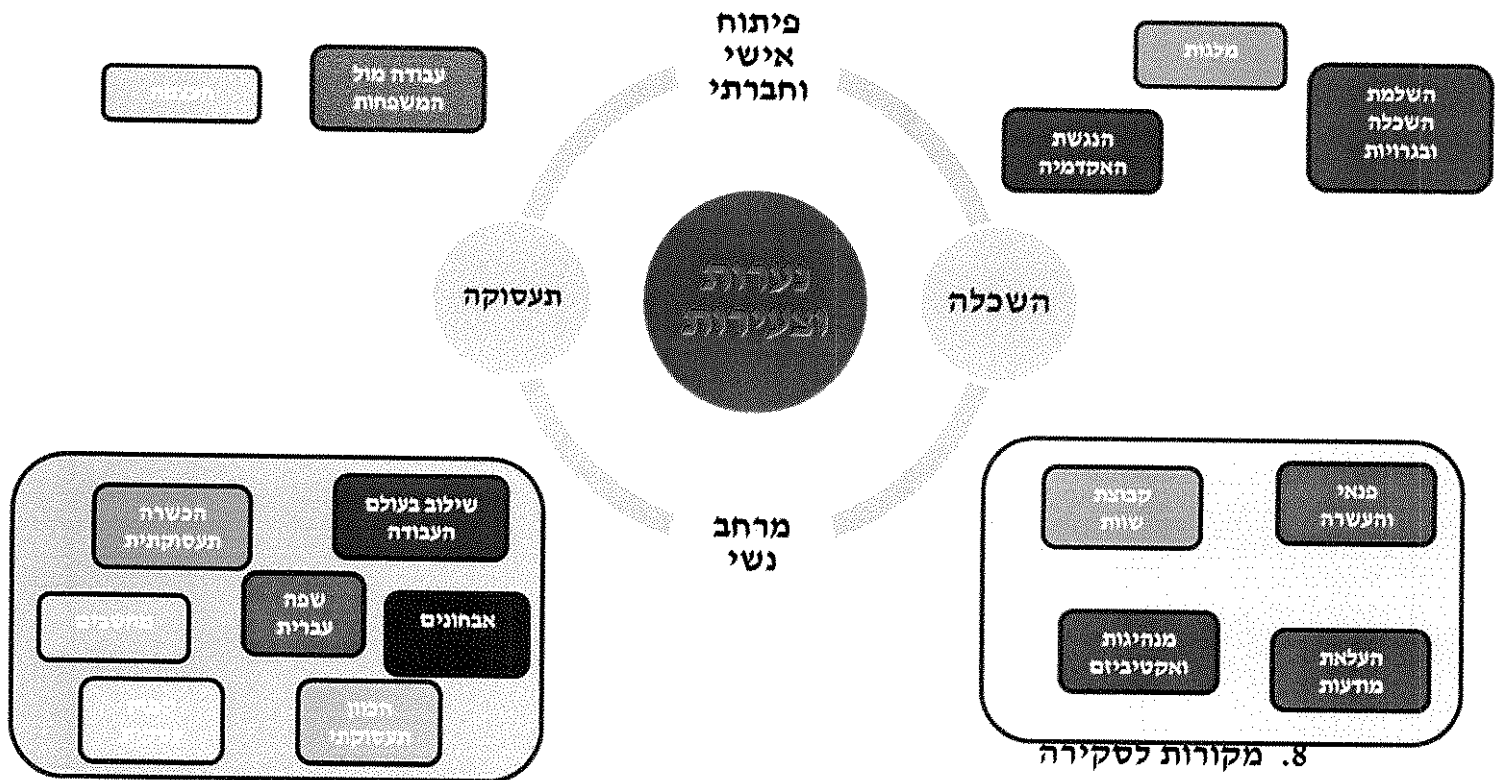
מנהלת יישובית

מיצוי זכויות

ליווי ותמיכה

הכוון לימודי

סיוע לימודי

8. מקורות לסקירה

1. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
2. תעסוקה בקרב נשים ערביות. הכנסת מרכז המחקר והמידע. יולי 2016. כתבה: שלי סימון.
3. צעירים חרדים וצעירים ערבים סקירת סוגיית הצעירים במגזר הערבי והחרדי בישראל 2015, מידות. כתבו: אבישג רודיך-כהן וקרין-תמר שפרמן.
4. צעירים ערבים בישראל: אי שילוב במסגרות תעסוקה ולימוד בתחילת הבגרות המוקדמת, המכון הישראלי לדמוקרטיה - 2015
5. נערות במצבי מצוקה קשים סקירת ספרות, מכון חרוב 2014
6. האוכלוסייה ערבית בישראל: עובדות ומספרים, מאיירס, גויינט-ברוקדייל 2015
7. Azaiza, F. (2006). Adolescent girls in distress: Views from Arab female adolescents living in Israel. *International Social Work*, 49(2), 188-197.
8. הצטלבות מיקומי שוליים: מסגרת מושגית לפרקטיקה של עבודה סוציאלית פמיניסטית עם נערות, מיכל קרומר-נבו ומיכל קומס 2011.
9. גוף הידע המחקרי בישראל על נערות במצבי מצוקה: סקירה היסטורית מפרספקטיבה, פמיניסטית, אדוה ברקוביץ רומינו, מיכל קרומר נבו ומיכל קומס 2013.
10. מאפיינים וצרכים של הנערות ה מטופלות בשירות לנערות וצעירות משרד הרווחה, פאולה כאהן-סטרבציינסקי, ליאת יורוביץ וציסלב קונסטנטינוב, רווית אפרתי.
11. פלורליזם ושוויון הזדמנויות בהשכלה גבוהה הרחבת נגישות האקדמיה לערבים, דרוזים וצ'רקסים בישראל, ינואר 2013.
12. העצמה כלכלית של נשים מוחלשות: מושג מתווך של הגדרות מציאות מתחרות, עמליה סער 2014.

13. נוער ערבי בישראל: בין סיכוי לסיכוי, אלי רכס ואריק רודניצקי 2008.
14. תעסוקת ערבים בישראל האתגר של הכלכלה הישראלית, יוסף גיבארין 2010.
15. תכניות ציבוריות להגדלת שיעור התעסוקה של נשים ערביות, הכנסת מרכז המחקר והמידע 2009.
16. נשים בחברה הערבית בישראל, פרופ' עוזי רבי ונאריק רודניצקי 2011.
17. מיפוי מענים וצרכים עבור אוכלוסיות הצעירים בסיכון בישראל, מידות.
18. נגישות להשכלה גבוהה בקרב צעירים מהפריפריה החברתית בישראל. כתבו: יריב פניגור, חנה איילון, עודד מקדוסי 2013.
19. תכנית הנגישות לשילוב ערבים, דרוזים וצ'רקסים בהשכלה גבוהה. כתבו: דליה בן רבי ואילה הנדין 2015.
20. ספר החברה הערבית בישראל: אוכלוסייה, חברה, כלכלה. כרך שביעי. עריכה: רמסיס גרה, 2015. בהוצאת מכון ון ליר, ירושלים.